

II

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

ПОВЕРНЕННЯ ПОЛОНУ

Ой з гори, з гори вітер повівав,
Дунай висихав, зіллям заростав,
Зіллям трепіттям, вселяким цвітом.
Дивне звір спасає зілля,
Спасає* зілля сивий оленець.
Надійшов над його молодий княжа,
Молодий княжа з лучком-стрілком.
Лучком-стрілком звір'є забив,
На гуслі грає, красно співає.
Надійшов над його батійко його:
„Ти, синку, синку, оленців стріляєш,
На гуслі граєш, красно співаєш,
А того не знаєш, чого заплачеш:
Турки, татари підгор'я* взяли,
Полон забрали, долів* погнали“.
„Сідлай мі, тату, коня бистрого,
Злагоди мі, тату, меча острого,
Най я поїду турка догоню,
Мое підгор'я назад оберну,
Назад оберну, краще осаджу“.
Ой як догонив та й їх розгромив:
Своє підгір'я назад обернув,

Назад обернув, краще осаджав.
Ой осадив він три села людей:
Ой одне село старими людьми,
А друге село парубойками,
А третє село дівчиноиками.
Старії люди суди судили,
А парубойки на ворогів ходили,
А дівчинойки — шитойки шили.

ПОБЕРЕЖЦІ

Славна була в Побережу всіма сторонами,
Тяжко було в ні прожити перед ворогами.
Пишуть турки і татари старесеньким дідом:
„Виходжайте, побережці, против орди з хлібом“.
(Бодай турки та й татари того не діждали,
Щоби наші побережці з хлібом виходжали!
А зійшлися побережці та стали гадати:
Либонь, будем, пане брате, до лугу* втікати,
А у лузі при палонці* будем ся боронити,
Щоби віру християнську марно не згубити.
А у лузі при палонці та зварили груші,—
Вигинули побережці, невиннії душі;
А у лузі при палонці та зацвіли цвіти,—
+ Витоптала орда кіньми маленькі діти;
Маленькі витоптали, старих вирубали,
А молодих та й хороших з собою забрали.
Бершадські козаченьки того наробили:
Веселий край, хороший люд марне загубили.

КОВАЛЕНКО

Ой у неділеньку рано-пораненько,
Да ізбирав женців да Коваленко,
Да й усе женці та й одбірнії,
Поробив їм серпи да все злотії.
Ой повів женців на ярі долини,
На ярі долини, на яру пшеницю:
„Ой жніте, женчики, обжинайтеся
І на чорную хмару озирайтеся,
А я піду додому пообідаю,
Жінку та діточок да одвідаю“.
Ох і жнуть женці, розжинаються,
На чорную хмару озираються,—
Ой то ж не хмара, то ж Орда іде,
А Коваленко та передок веде.
В'язали руки да сирицею,
А залили очі да живицею,
А сковали ніжки да скрипицею.*
„Ой повій, вітроньку, да спід ночі,
Да розкуй мої да руки, ніженьки!
Ой повій, вітроньку, спід темної ночі,
Да на мої ж да на карії очі!“

— √ БАЙДА

В Цариграді на риночку
Та п'є Байда мед, горілочку;
Ой п'є Байда та не день, не два,
Не одну нічку, та й не годиничку;
Ой п'є Байда та й кивається,
Та на свого цюру* поглядається:
„Ой, цюро ж мій молодесенький!
Та чи будеш мені вірнесенький?“

Цар турецький к ньому присилає,
Байду к собі підмовляє:
„Ой ти, Байдо та славнесенький!
Будь мені лицар та вірнесенький,
Візьми в мене царівночку,
Будеш паном на всю вкраїночку!“
„Твоя, царю, віра проклятая,
Твоя царівночка поганая!“
Ой крикнув цар на свої гайдуки:
„Візьміть Байду добре в руки,
На гак ребром зачепіте!“
Ой висить Байда, та й не день, не два,
Не одну нічку, та й не годиночку,
Ой висить Байда та й гадає,
Та на свого цюру споглядає,
Та на свого цюру молодого
І на свого коня вороного.
„Ой, цюро ж мій молодесенький!
Подай мені лучок та тугесенький,
Подай мені тугий лучок
І стрілочок цілий пучок!
Ой бачу я три голубочки,
Хочу я убити для його дочки.
Де я мірю, там я вцілю,
Де я важу, там я вражу“.
Ой як стрілив — царя вцілив,
А царицю — в потилицю,
Його доньку — в головоньку.
„Отож тобі, царю,
За Байдину кару!
Було тобі знати,
Як Байду карати;
Було Байді голову істяти,
Його тіло поховати,
Вороним конем їздити,
Хлопця собі зголубити“.

— ✓ ВОЛИНОЧКА

Ізза гори, гори, з темненького лісу
Татари ідуть, Волиночку везуть.
У Волиночки коса з золотого волоса,—
Щирий бір освітила,
Зелену діброву і биту дорогу.
А за нею біжить у погоню
Батенько її.
Кивнула-махнула білою рукою:
„Вернися, батеньку, вернися, рідненький!
Вже ж мене не однімеш, і сам, старенький, загинеш:
Занесеш голову на чужую сторону,
Занесеш очиці на турецькі грядиці!“

— ДВІ СЕСТРИ В ПОЛОНІ

Чому кури* не пієте*,
Чому люди не чуєте?..
Турки село звоєвали,
Громадами людей гнали.
Меже ними дві сестриці,
Повели їх по жерниці,*
А жерниця ніжки коле,
Чорну кровцю проливає,
Чорний ворон залітає,
Тую кровцю попиває.
Сестра сестрі промовляє:
„Проси, сестро, турка-мужа,
Нехай косу русу утне,
Най до мамки меї* пішле:
Най ся мамка не фрасує,*
Най нам віна* не готує!“

Бо ми віно утратили
Під явором зелененьким,
За турчином млоденьким!“

— ДІВЧАТА В ПОЛОНІ

Коли турки воювали,
Білу челядь* забирали;
І в нашої попадоньки
Взяли вони три дівоньки.
Єдну взяли по при коні,
По при коні на ремені,
Другу взяли по при возі,
По при возі на мотузі,
Третю взяли в чорні мажі*...
Що ю взяли по при коні,*
По при коні на ремені,
Тота* плаче: „Ой боже ж мій!
Косо моя жовтенькая!
Не мати тя розчісує,—
Візник бичем розтріпує!“
Що ю взяли по при возі,
По при возі на мотузі,
Тота плаче, тота кричить:
Ой боже ж мій, ніжки мої,
Ніжки мої біленькіі!
Не мати вас умиває,—
Пісок пальці роз'їдає,
Кровця пуки* заливає!..*
Що ю взяли в чорні мажі,
Тота плаче, тота кричить:
„Ой боже ж мій, очка мої,

Очка мої чорненькії,
Тільки* орсак* проходили,
А білий світ не виділи!..“

МИХАЙ

Ой вийду я на могилу,
Подивлюся у долину:
Долів, долів долинами
Ідуть турки з татарами,
Межи ними віз кований —
А в тім возі Михай лежить,
Порубаний, постріляний...
Капле кровця у криницю,
З криниченьки річка тече,
Над річкою ворон краче —
Михаєва мати плаче...
„Не плач, мати, не журися!
Не дуже го порубано,
Не дуже го постріляно.
Головонька на четверо,
А серденько на шестеро,
А ножечки на гишечки,
Біле тіло, як мак міло!*
Не плач, мати, не журися,
Бо вже сина поховано.
Вже му хатку збудовано;
Без двер хата, без віконць —
Михаєві вічний кінець!..“

ОВРАМЕНКО

Оврамиха, стара мати,
Три синочки мала,
Гей в дороженьку, та великую,
На ніч не пускала.
Тіко пустила сина Данила
В Тавань-город* погуляти.
„Прощай, прощай, стара мати,
Більше мене не видати“.
„Ой, сину ж мій, сину Данило,
Ввольни ж мою волю,
Пересидь, сину, сю годину,
Сей день, середу, в господі зо мною“.
„Ой як мені, стара мати,
Сей день, середу, ждати,
П'ють козаки мед, вино й пиво,
А мені б то не бувати“.
Ой п'є Овраменко, ой п'є молоденький
З щирозлотного кубка,
Увивається його стара мати
Та як сива голубка.
Ой п'є Овраменко, ой п'є молоденький —
Ще й хустиною втреться,
Його мати, та старенькая,
Як горлиця б'ється.
Ой у городі, у Тавані
Три квіточки сходить,
По городу Келеберді*
Овраменко ходить;
Ой у городі, у Тавані
Три квіточки в'ється,
За городом, за Келебердою
Овраменко з турками б'ється;
Ой у городі, у Тавані
Три квіточки звито,

За городом, за Келебердою
Овраменка вбито.
Ой не за великі гроші вбито,—
За жупан голубенький,
Не потурав вражий син, турчин,
Що він козак молоденький.

ТУМАН ПОЛЕ ПОКРИВАЄ

Туман поле покриває,
Козак по нім конем грає,
Білу гору проїжджає,
Сам до неї промовляє:
„Горо ж моя, горо біла!
Чому сь давно не згоріла?“
„Тому'м давно не згоріла,
Бо я кров'ев закипіла“.
„А якою?“ — „Козацькою,
Ба й мішаною з турецькою“.

КОЗАК НА СТОРОЖІ

Гей мій милий в тузі
Пасе коня в лузі.
Випас трави пів долини,
Випив води пів Дунаю;
Вивів його на стежечку,
Сам се склонив на межечку.
Прийшла к ньому його мила,
Взяла його пробудила;

Та вломила сі квіточку —
Із калини галузочку,
Та вдарила його да й по личку:
„Відай, мила, мене любиш,
Що ти, мила, мене будиш?“
„Як бих тебе не любила,
То бих тебе не будила...
Гей встань, милий, татари йдуть;
Ти молодий — тебе озьмуть.
Коня озьмуть — другий буде,
Тебе озьмуть — вже не буде“.

ПОХІД ДО КРИМУ

Та зажурився соколенько:
„Бідна ж моя головонька,
Що я ще рано з вір'я вийшов,
Ще по горах сніжок лежав“.
Та ще по горах сніги лежать,
По долинах води стоять.
Та по долинах води стоять,
По городах маки цвітуть;
Та то ж не маки, то й козаки,
То козаки у Крим ідуть.
Та то козаки у Крим ідуть,
Битим шляхом той пил зоб'ють.
Та мати сина зустрічала,
Додомоньку завертала:
„Ой вернись, сину, додомоньку,
Змию ж тобі головоньку“.
„Ой змий, мати, сама собі,
Або ізмий дочці своїй,
Бо мені, нене, змиють дощі,

А висушить буйний вітер,
А висушить буйний вітер,
А розчешуть густі терни.
Та не жур мене, моя нене,
Бо я журбу і сам знаю,
Ой бо я журбу і сам знаю:
Шле мене гетьман до Дунаю.
А я Дунаю сам не знаю,
Хіба людей розпитаю.
Я до Дунаю приїжджаю,
Я на той бік споглядаю;
І на той бік споглядаю;
Аж там турчин сукні крає,
Ой чи туркені, чи кошовому,
Чи козаку молодому!“

— ВЗЯТТЯ ІЗМАІЛА

Ой стояли ми да на якорі
Против Тилигула*;
Там біла нас хуртовина
Із Чорного моря,
А як хуртовина стала утихати,
Тоді став пан кошовий
У трубу на військо гукати:
„Ой піднімайте, та чорноморці,
Паруса угору;
Б'є турчин з Кермену
З пушок на тривогу!“
Як увійшли чорноморці
В Лиман лодками водою,
Паша керменський уночі
Вийшов з кріпості з ордою.
Ми од Кермена до Саф'яну*

Бекетами* стали,
На Дунаї турецького
Язика достали.
„Скажи, скажи, татарюго,
Скажи ти нам правду,
Через що ми не можемо
Змаїлова* взяти?“
„Підіть, славні чорноморці,
Дунаєм - водою, —
Одберете весь запас турецький
І лодки з ордою!“
Підійшли славні чорноморці
Дунаєм - водою,
Одбили весь запас турецький
І полонили пашу з ордою.

ВЗЯТТЯ АЗОВА

Ой як крикнув та гукнув сам отаман полкової:
„Собирайтесь, братці, все народ майстеровой,
Та зробимо, братці, півтора ста возов,
Та купимо, братці, три сотні волів,
Та наймімо, братці, по семи молодцов,
Та підемо, братці, аж у город у Азов,
Та станемо, братці, сподовж улицями,
Та вийде до нас, братці, найбагатший купець,
Та стане нас питать, братці, що за товар у возах,
Та будемо казать, братці, що у нас товар дорогий:
Все куниці, і лисиці, і чорнії соболі,
Ви, ребята ви мої, привертайте ко мні,
А я завтра поутру весь товар закуплю“.
Не дождались ми утра — всю орду зайняли.

БІЙ ДОНЦІВ З ТУРКАМИ

Послухайте, панове-молодці,
Щось у хмаронці гуде;
Ой що ж бо нам, панове-молодці,
За пригодонька буде.

Як вернуло турецьке військо,
Все турецькая орда.
Ой висікло, ой і вирубало
Все донського козака.

Як приїхав наш пан отаман
Та й до того трупу,
Приклав-приложив та й до серденька
Превелику тугу:

„Ой що ж бо ви, панове-молодці,
Та й наробили,
Що крепкого караулу
Та й не постановили!“

— ВПРО ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Чи не той то хмель, що коло тичин в'ється?..
Ой той то Хмельницький, що з ляхами б'ється!
Чи не той то хмель, що по пиві грає?..
Ой той то Хмельницький, що ляхів рубає.
Чи не той то хмель, що у пиві кисне?..
Ой той то Хмельницький, що ляшеньків тисне.
Гей поїхав Хмельницький к Золотому Броду, —
Гей не один лях лежить головою в воду.
Не пий, Хмельницький, дуже Золотою Води!*

Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди.*
„А я ляхів не боюся і гадки не маю,
За собою великую потугу я знаю.
Іще й Орду Татарськую за собою веду,
А все тото, вражі ляхи, на вашу біду“.
Ой втікали вражі ляхи, погубили шуби..
Гей не один лях лежить, вищиривши зуби!
Становили собі ляхи дубовії хати,
Ой прийдеться вже ляшенькам в Польщу утікати.
Утікали вражі ляхи, де якії повки,
Іли ляхів собаки і сірії вовки,
Гей там поле, а на полі цвіти:
Не по однім ляшку заплакали діти;
Гей там річка, через річку глиця:*
Не по однім ляшку зосталась вдовиця!..

— ЛЕВЕНЕЦЬ

Ой, Левенче,* Левченоньку!
Ти удовин сину да козаченьку!
Вже ж на тебе всі пани встали із ізрадою,
Хотять уловити громадою.
„Ой я ж бо їх да не боюся,
Я ще молод козак, вислужуся:
За два коня воронії,
За дві саблі золотії“.
Погодивши, да не забаривши,
Да ведуть Левенця уловивши,
Ведуть його да улицею,
Зв'язали руки сирицею.
За ним іде ненька-старенька,
Сестра рідненька.
Чи я ж тобі, сину, да не казала“..

„Чи я ж тобі, брате, не говорила:
Що не рубай ліса Лебедина,
Вирубавши да зволовичши та запиливши...“
Ой пішов Левенець затуживши.
Пішов же він да попід лугом,
Да підпираючись тугим луком;
Прийшов же він да до криниці,
До холодної да до водиці:
Ой стоять коні да попутані, пов'ючені,
Вони од Левенця не утечені!
Лежать пани да порубані, помучені,
Вони од Левенця не утечені!

— ЗАПОРОЖЕЦЬ У ПОЛЬСЬКІЙ НЕВОЛІ

Гей на біду, на горе козак уродився —
В чистім полі край дороги ляшкам знадобився.
У неділеньку рано та й славонька стала:
Взяли ляшки сіромаху да й забили в кайдани.
Ой на руки кайдани, а на ноги диби —
Хотять ляшки сіромаху досвіта згубити.
Ой на руки кайдани, на ноги скрипиці —
Та й вкинули сіромаху в темную темницю.
Ой приїждає жовнір, став його питати:
„Чи є в тебе, козаченьку, отець, рідна мати?“
„Ой є в мене родина — вся Україна,
Та доведеться сіромасі без допомоги згинуть.
Ой Великий Луг — батько, а Січ — моя мати —
Доведеться сіромасі у неволі погибати.
Гей ви мені не пани, а я вам не хлопець,
Догадайтесь, вражі сини, що я запорожець!“
Та збиралися люди й молоді молодиці:
„Визволь, боже, сіромаху з темної темниці!“

Прилинула Галя з темними бровами,—
Обійняла козаченька та й поцілувала.
Прилинула друга, ця вже не така,
Ця обняла козаченька та й плакати стала.
„Ой їв же я сласно, ходив я прекрасно—
Доведеться мені молодому погинути напрасно.
Ой їм же я сласно, та ще їсти буду—
Таки ляшкам, синам вражим, поки жив не забуду!“

— ЗАПОРОЖЦІ У НЕВОЛІ

В неділеньку, як сонечко сходе,
Пан-лементар по риночку ходе,
Запорожців під вартою вóде.
Запорожці шапки в руках носять,
Лементаря* низенько просять:
„Ой, пане наш, лядський лементарю,
Не дай же нас ляшкам на поталу!
Бери у нас коні вóронїї,
А нас пускай,—ще ж ми молодїї“.
„Звелю коней в конюшні забрати,
А вас велю в кайдани кувати!..“
„Ой, пане наш, лядський лементарю,
Не дай же нас ляшкам на поталу!
Бери у нас сідла золотїї,
А нас пускай,—ще ж ми молодїї“.
„Звелю сідла в чехауз забрати,
А нас велю на палї саджати“.
„Ой, пане наш, лядський лементарю,
Не дай же нас ляшкам на поталу!
Бо ляшеньки зрадливїї люди,
Як половлять,—горенько нам буде.
Бери у нас гроші золотїї,

А нас пускай,—ще ж ми молодії“.
„Велю гроші у казну забрати,
А вас велю на волю пускати“.

— V МОРОЗЕНКО

сидить коню
Ой, Морозе, Морозенку, ти славний козаче!
За тобою, Морозенку, вся Україна плаче.
Не так тая Україна, як те горде військо...
Заплакала Морозиха, йдучи рано на місто.
Здибали ю три козаки із замку ідучи:
„Ой перестань, Морозихо, по сині тужити,
Ходи з нами, козаками, меду, вина пити!“
„Ой пийте ви, здоровенькі, та коли вам п'ється,
Коло моєї головоньки все лишенько в'ється.
Та видіте, мої браття, щось вино не п'ється,
Ось десь то мій Морозенко та з ляхами б'ється!“
Пішла, пішла Морозиха на гору високу,
Подивиться Морозиха в долину глибоку:
Аж зза гори високої горде військо виступає,
А поперед Морозенко сивим конем виграває.
„Не грай, не грай, сивий коню, та не грай підо мною,
Ступай, ступай, сивий коню, лиш тихою ступою!“
А в нашого Морозенка червона стрічка:
Де поверне Морозенко — кривавая річка.
Попід гору високу покопані шанці:
Ой злапали Морозенка в неділеньку вранці;
Ох злапали Морозенка, назад руки зв'язали,
Назад руки ізв'язавши, до замку віддали.
Посадили Морозенка на тисовім стільці:
Зняли, зняли з Морозенка з чересом червінці.
Посадили Морозенка на мальованій лавці:
Зняли, зняли з Морозенка шовкові жупанці.

Посадили Морозенка на жовтім пісочку:
Зняли, зняли з Морозенка криваву сорочку.
Посадили Морозенка на високій могилі:
„Поглядайся, Морозенку, по всій своїй Україні!“
„Україна, милий боже, та й те горде військо!
Прощай же ти, стара нене, та й ти, любая прічко!“ *
Вони його ані били, ні в чверті рубали,
Тільки з нього, молодого, живцем серце взяли.

РОЗГРОМ ПОЛЯКІВ

Не дивуйтеся, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало:
Ой за Дашевом * під Сорокою *
Множество ляхів пропало.

Перебийніс * просить немого ---
Сімсот козаків з собою;
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою:

„Ой пийте, ляхи, води калюжі,
Води калюжі болотянії:
А що пивали по тій Вкраїні
Меди да вина ситнії“.

Зависли ляшки, зависли,
Як чорна хмара на Вислі...
Лядськую славу загнав під даву,
Сам бравий козак гуляє.

Нуте, козаки, у скоки,
Заберімося в боки:

Заженім ляхка, вражого сина,
Аж за той Дунай глибокий!

Дивують ляхи, вражії сини,
Що ті козаки вживають:
Вживають вони шуку-рибаху,
Ще й соломаху * з водою.

Ой чи бач, ляхе, як козак пляше
На сивім коню горою?
Мушкетом бере, аж серце в'яне,
А лях од страху вмирає.

Ой чи бач, ляхе, що по Случ наше,
По костяную могилу?
Як не схотіли, забунтовали
Да й утерали Вкраїну.

Ой чи бач, ляхе, як пан Хмельницький
На Жовтім піску підбився?
Од нас, козаки, од нас, юнаки,
Ні один ляшок не скрився!

Нуте ж, козаки, у скоки!
Заберімося в боки:
Загнали ляхів за річку Вислу,
Що не вернуться й в три роки.

НЕЧАЙ

Ой зза гори, ой зза крутої
Орда виступає,—
Ой гукнули славні запорожці:
„Тікаймо, Нечаю!“

Нечай того та й не гадає,
Коня не сідлає,
Все з кумасею, гей із Хмельницькою
Мед-вино й кружає...

Як одсуне та Нечаєнко
Від ринку кватирку,—
Ой уже ж ляхи, гей уже ж пани
Та ходять по ринку.

Ой як гукне та Нечаєнко
На чуро малого:
„Та сідлай, чуро, гей сідлай, малий,
Коня вороного!

Та підтягай, чуро, та підтягай, малий,
Ізтуга й попруги:

Ой сподівайся, коню вороненький,
На себе й потуги!“ *

Ой як став же та Нечаєнко
На коня сідати,—
Стали в коня вороненького
Ніженьки дрижати...

Як ударе та Нечаєнко

Коня острогами:

„Не приторкайся, коню вороненький,
До землі ногами...“

Ой недалеко ж він та заїхав,—

Од башти до башти;

Ой як став ляхів, гей як став панів

У дві лави класти!

Як погляне та Нечаєнко

На правую руку,—

Ой не вискоче кінь вороненький
Із ляцького трупу!

Як погляне та Нечаєнко

На лівее плече,

Ой уже ж з ляхів, гей уже ж з панів

Кривавая річка тече!..

Не за великий час, не за великий час,
За малую годину
Покотилася Нечаєва голова
Із гори в долину!..

Ой нумо ж ми, премилеє браття,
Думати-гадати,
Де нам сее тіло, Нечаєве біле,
Де нам його й поховати!..

Ой зійдемо, премилеє браття,
На високу могилу,
Та посадим, премилеє браття,
Червону калину...

Гей, щоб зійшла лицарська слава
На всю й Україну!

ПАНІ ПОТОЦЬКА

Засвистали козаченьки в похід з полуночі:
Заплакала Марусенька свої чорні очі.
„Не плач, не плач, Марусенько, візьмем тя з собою,
Як будемо від'їжджати в чужую сторону“.
„Ой їдь, та їдь, мій миленький, та не забавляйся,
На конику вороненькім назад ворочайся!“
„Ой бог знає, бог відає, чи я повернуся,
Кінь вороний на подвір'ю чогось іспіткнувся!“
Ой шли ляхи на три шляхи, дороги питали:
„Сли* сюди козаки ішли, чи ви не видали?“
Всі поляки, які ішли, по три коні мали,
Хвалилися поляченьки, що вони звоювали.
„Ми підемо, пане брате, козаків рубати,
А як прийде зла година, будем утікати“.
Розплачеться, розтужиться Потоцького жена:

„Чи ж я тобі, пан Потоцький, давно не товкла:
Давно уже ти, Потоцький, з козаки воюєш,
Ти козаків не звоюєш, свою силу згубиш“.

— ✓ ПАЛІЙ ТА МАЗЕПА

Ой у полі, в широкім роздоллі
П'є Мазепа, гуляє,
Медом, вином і аглицьким пивом
Та кубочки наповняє,
Він того Семена Палія
На бенкет до себе закликає.
„Прошу я тебе, Семене-Палію,
Щоб не зробив ти зміни: *
Сам я думаю, сам я гадаю,
Ще й шведа підмовляю
Впень москаля рубати;
Сам я думаю, сам я гадаю ✓
Цим царством царствувати“.
„Ой не діждеш ти, проклятий Мазепо,
Цим царством царствувати,
А будеш ти, проклятий Мазепо,
У ката біля стовпа стояти“.
Ой як крикнув же проклятий Мазепа
Та на свої гайдуки:
„Ой беріть, беріть Палія Семена
Та кріпенько в руки:
Та залийте Палія Семена,
Залийте в кайдани:
А я сам сяду, а я сам поїду
На совіт перед пани.
Ой залийте Палія в кайдани,
Та закиньте в темницю,

А я сам сяду, я сам поїду
Аж до царя в столицю".
Три дні їхав та не доїхав,
На четвертий день став;
Він же того Палія Семена
Та й ізмінником назвав.
„Здрастуй, здрастуй, цар возлюблений! —
Та Семен Палій — зміна:
Що він п'є та гуляє,
А ще й шведа підмовляє
Впень москаля рубати".
Що брехав же проклятий Мазепа
У царя в столиці,
Те все знав Палій Семен,
Сидячи в темниці.
Ой у лісі хміль зелененький,
Став із землі витикаться, —
Ой став Семен, ой став Палій
Та із темниці вибиваться;
Ой у лісі хміль зелененький
Та землю устилає,
Уже ж Семен, уже ж Палій
На воронім коні грає;
Ой у лісі хміль зелененький
Та по тичиночці в'ється,
Ой, уже ж Семен, уже ж Палій
Та уже ж з шведом б'ється.
Та утікав король шведський
Спід Полтави лозами,
Та не бачив світа, та не бачив білого
А за дрібними сльозами.
Ой перебіг же король шведський,
Та до дніпрових перевозів,
Ой як гукнув, та як крикнув:
„А подайте скоріш поронів!..“

— ✓ САВА ЧАЛИЙ

(Ой був в Січі старий козак на прізвище Чалий,
Вигодував сина Саву ляшенькам на славу.
Ой чи бачиш ти старий, сидий, а що твій син робить,—
Як полове запорожців — то в кайданах водить?
Ой як крикнув старий, сидий, та на запорожців:
„Хіба ж нема проміж вами удалих молодців?!“
Обізвався Гнатко-братко: „Та ніввіщо вбраться;
Знаю, знаю пана Саву — можу з ним пограться“.
Ой як можеш, брате-Гнате, з Савою пограться,
Буде тобі, брате-Гнате, у віщо й убраться.
Ой ще не світ, ой ще не світ, ой ще не світає,
А вже Гнатко з кравчиною* коники сідлають.
Поїхали в нову корчму меду - вина пити,
Назбігались вразі ляхи, хотіли побити.
Ой вдарили запорожці навхрест шабельками,
Повтікали вразі ляхи попід рученьками.
Ой був Сава в Немирові в тестя на обіді,
Та не знав він і не відав об свій гіркій біді.
Приїжджає а пан Сава та до свого двору,
Питається челядоньки: чи все гаразд дома?
„Ой за все гаразд, пане Саво, і добра година,
Породила твоя пані хорошого сина;
Ой за все гаразд, пане Саво, тіко за одно страшно,—
Виглядають гайдамаки іzza гори часто“.
„Та нехай вони виглядають,— я їх не боюся,
Єсть у мене війська много,— я з ними поб'юся“.
Ой сів Сава в кінці столу,— та листоньки пише,
А Савиха молодая дитину колише;
Сидить Саві в кінці столу,— листоньки читає,
А Савиха молодая важенько здихає:
„Ой ну люлі, мале дитя, ой ну люлі, блазне,
Через тебе, малий блазне, вся худоба брязне;
Ой ну люлі, мале дитя, ой ну люлі спати,—
Наїхали гайдамаки до нашої хати“.

А у того пана Сави весь двір на помості,
Приїхали та до його козаченьки в гості.

„Здоров, здоров, пане Саво,—а що ти гадаєш:
Здалека ти гостей маєш,—чим їх привітаєш?“

„Ой чим же вас, милі братці, я буду вітати,—
А дав мені господь сина,—буду в куми брати“.

„Ой чом же ти, пане Саво, тоді не кумався,
Як у Січі з отаманом у вічі видався?“

Та йшов же ти біля його, та й не признавався“.

„Піди, хлопку, піди, малий, та вточи горілки,
Та вип'ємо з козаками за здоров'я жінки;

Піди, хлопку, піди, малий, та уточи пива,—

Та вип'ємо з козаками за малого сина;

Піди, хлопку, піди, малий, та уточи меду,—

Трудно-нудно на серденьку, головки не зведу“.

„Не того ж ми наїхали, щоб пить, кумувати,
Хочем тебе, пане Саво, із душею взяти“.

„Беріть, беріть, милі братці, срібло, злото й зброю,
Тіко пустіть, милі братці, живого з душою!“

„Було б тобі, пане Саво, шкоди не робити,
Запорозьким козаченькам голов не лупити,
А піймавши у неволю — в кайданах не водити“.

Ой кинувся та пан Сава до ясної зброї,—

Та підняли пана Саву на ратища* вгору;

Ой кинувся та пан Сава до гострого меча,—

Полетіла пана Сави головонька з плеча.

ДОБОШ

Ой попід гай зелененький
Ходить Добош молоденький,
На ніженьку налігає,
Топірцем ся підпирає

Та й на хлопці покликає:
„Ой ви, хлопці, ви, молодці,
А сходіться разом д'купці:
Бо будемо раду мати,
Де підемо розбивати.
Щоби Кути* не минути,
До Косова* повернути.
Тепер, хлопці, ідем спати,
Бо маємо рано встати;
Та вставайте всі раненько,
Убирайтеся борзенько*
У постоли шкіряні,
У волоки шовкові.
Рада, хлопці, рада бігом,
Западають стежки снігом.
Ходіть, хлопці, ба й за мною
Та й угору і скалою!
Бо зайдемо та до Звінки,
До Штефанової жінки“.
„Ой, Довбушу, ти, пане наш!
Там пригода буде на нас!“
„Но на мене уважайте,
По дві кулі набивайте!
Станьте, хлопці, під ворота,
А я піду під віконце:
Чи спить моє любе серце?..
Чи спиш, серце, та чи чуєш,
Чи Добоша заночуєш?“
„Ой я не сплю, та все чую,
Бо вечереньку готую“.
„Чи спиш, серце, та чи чуєш,
Ой чи сама ти ночуєш?“
„Ой я не сплю, та все чую,
Розбійника не зночую,
А Штефана нема дома,
Ще вечеря не готова:

Буде вона дуже пильна,
На весь світок буде дивна".
„Чи кажешся добувати?
Чи будеш сама в'творювати?“ *
„Не кажу ся добувати,
І не підую отворяти".
„Пусти, суко, враз до хати,
Щоб дверей не виваляти!"
„В мене двері тисовії,
В мене замки сталевії".
„Не допоможуть замки твої,
Як підложу плечі свої".
„Сім літ силки закохати,
Мої двері вилупати".
Взяв ся Добош добувати,
Взяли замки відлітати:
Єдні двері вже утворив,
А другії лиш ухилив.
„Не з моєї, душко, волі,
Є й сам Звінка у коморі,
У коморі, ба й на горі".
„Ой ви, хлопці, ви, молодці!
Беріть же ся за ті дверці!"
Беруть хлопці і не можуть,
Бо ся чогось зради боють:
А як Добош підсадився,
Та на гору не дивився,
А пан Звінка з пода стрілив,
Довбошеві в серце вцілив,
Не так в серце,—в праве плече,
А з лівого кровця тече.
„Ой ти, гицлю, ти, Звінчуку,
То ти'сь мня з'ів через суку!"
„Треба було не гуляти,
Суці правди не казати:
Бо у суки тільки віри,

Як на бистрій воді піни!“
„Ой, Добошу, Добошуку!
Чом же 'сь не вбив куму суку?“
„Як же я ю вбити мав,
Коли я ї ще кохав?“
„Ой, Добошу, ти, пане наш,
Велика пригода на нас!..
Ой куди ми лиш бували,
То ми зради не видали;
Тепер зрада та й над нами,
Молодими ледінями!“ *
„Ой ви, хлопці, ви, молодці!
Возьміть мене на топірці.
Приблизіться ближче д'мені:
Ой як же тяженько мені!
Ти, Іване Салагірський,
Бери мене по ледінськи,
Занеси м'я в сині гори,
До нашої ба й комори!
В Чорногору * занесіть мя,
На дрібний мак посічіть мя,
Най ся ляхи не збиткують,
Мое тіло не чвертують!
Сріблом, золотом поділіться,
А самі вже розходіться,
Але не йдіть розбивати,
Йдіть додому газдовати,*
І топірці занежайте,
Кровці вже не проливайте:
Людська кровця не водиця,
Розливати не годиться!“
Впали ляхи, всіх забрали,
Назад руки пов'язали,
До коней поприпинали.
„Ой, Добошу, ти, пане наш,
Велика пригода на нас!..

Де ж ми будем зимовати,
Тото літо літовати?..“
„В Станіславі на риночку,
В тяжких дибах, в залізочку;
Там будете ночувати,
Там будете дні днівати,
Будуть птиці тіло рвати!“

БИТВА РУСЬКИХ З ТУРКАМИ ПІД ХОТИНОМ

В славнім місті під Хотиним, гей, гей, у потоку
Б'ється турок із москалем більше як півроку.
Коли стали та й москалі від рана до ночі:
Та не єден турок-баша замкнув свої очі.
Коли стали та й москалі як у половині:
Нехай знає турок-баша, которий день нині!
Коли крикнув турок-баша та на свої турки,
Голос гуде: „Досить буде! Погинемо тутки!
Утікаймо в Волощину, в волоськоє місто,
А чей би нас боронило від москалів міцно!“
Чорні кави, чорні врони круту гору вкрили:
Гей молодих турків-башів москалі побили.

ХАРКО

Ой ішов сотник Харко через Булане місто, да сів
горілку пити,
А за їм, за їм сімсот молодців: „Стій, батьку, не журися!“
„Ой як же мені, панове-молодцове, як мені не
журиться,

Коли подо мною мій кінь вороний да найліпший
становиться“.
Ой і став Харко, да і став батько до Паволочі
приїжджати,
Ой і став його пан Паволоцький медом-вином напувати.
Ой і став Харко, ой і став батько меду-вина підпивати,
Да на лядськеє білеє ліженько, да й став спати лягати.
Ой і приїхали два козаченьки да із лядського полку,
Да узяли Харка, узяли батька да забили в колодку.
А вже прислали пані сотниці да лихії вісті;
Ой вибігла пані сотничка, а в неї рученьки в тісті,
Бодай же вам, панове молодцове, та три літа боліти,
А що ви мене посиротіли і дрібненькії діти!
А у нашого пана лейвентаря за плечима рушниця,
Ой похожає сотничка Харчиха---бідная вдозиця:
А у нашого пана лейвентаря за плечима янчарка,
Ой і похожає сотничка Харчиха, як прибудная ярка.

— ✓ ШВАЧКА

Ой виїхав із Гуманя* козаченько Швачка,
Ой сталася в тім Гуманю та й велика драчка.
„Ой нуте, хлопці, славнії запорожці, з коня та додолу!
Но не дайте ви ся вражим ляхам на велику підмову“.
А вражі ляшки розумні були, та й способу дібрали,
Злапали Швачку, та й самотою, та до Львова віддали!
Ах лети, лети, ти чорная галко, та й на Січ рибку їсти:
Ой вже Швачки нема, вже го осадили в самім риночку
в місті.
Ах лети, лети, ти чорная галко, та на Січ рибку їсти:
Ой пише Швачка до кошового та дрібненької листе!
„А де ж ваші, хлопці, славнії запорожці, та воронії
коні?“

„Ой наші коні в ляхів на припоні, самі ж ми в окові“.
„А де ж ваші, хлопці, славнії запорожці, козацькі
рушниці?“

„Наші рушниці в ляхів у світлиці, самі ж ми
в темниці“.

„А де ж ваші, хлопці, славнії запорожці, дорогії
сукмани?“

„Ой наші сукмани ватаги забрали, самі ж ми пропали“.

„А де ж ваші, хлопці, славнії запорожці, чоботи
саф'янці?“

„Наші саф'янці забрали гетьманці, та й самі ж бо
ми в ямці“.

Ой лети, лети, чорная галко, та й на Січ рибу їсти:
Ой принеси, принеси, чорная галко, від кошового
вісті!

„Та вже ж мені не літати на Січ рибу їсти,
Ой вже ж мені не носити від кошового вісті!“

ПРО ГОНТУ

Ой наварили ляхи пива, —
Та й нікому пити:
Гей взяли собі Україну,
Та нігде прожити.
Ой наварили ляхи меду,
Та й не шумували:
Гей взяли собі Україну,
Та й не шанували.
Ой ви, ляшки та недовірки,
Годі ж панувати:
Гей недалеко іде Гонта,
Дасться він вам знати.

ГОЛОТА І ДУКИ

Темна хмара наступила, став дощик іти,
Благослови, отамане, намет нап'ясти!
Ой нап'яли козаченьки червоний намет,
Ой п'ють вони горілочку, ще й солодкий мед.
Усі пани, усі дуки в наметі сіли,
Наше браття, сіромашня, та й не посміли.
Наше браття, сіромашня, та й не посміли,
Взяли кварту горілки з жарту (та й) на дощі сіли.
Прийшов же наш пан отаман, стало йому жаль,
Над своєю голотою жупан свій розп'яв.
Іде багач, іде дукач, п'ян валяється,
Із нашої голотоньки насміхається:
„За що ж тая голотонька напивається?“
Ой як крикне пан отаман на свою силу:
„Візьміть, візьміть превражу дуку, вибийте в шию!“
Один бере за чуприну, другий дула б'є:
„Не йди, не йди, превража дуко, де голота п'є!“
Пішов багач, пішов дукач і не оглядавсь,
Десятому заказував, щоб не насміхавсь.

ПРО КАНАВИНСЬКУ РОБОТУ

Понад рікою, понад Синюхою
Да вродили ожини,
Ох і давай, батьку, давай переміну,
Бо й навіки загину!

Ой і немов воля, панове молодці,
Да вам переміни давати,
Ох і просіть собі, панове молодці,
В воєводи заплати.

Ох і єдин парень малий, невеликий
Схотів великої плати,
Ох і дали йому на ноги кайдани
А ще в руки лопати.

Ох і дали йому на ноги кайдани,
А ще в руки лопати:
Ще й послали його на вічні роботи
І канави копати.

Ох і летить ворон да й із чужих сторон,
Да й летячи кричє,—
А сидить сірома да й над канавами
Ще й жалібненько плаче.

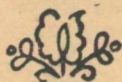
А поздоров, боже, Петра Павловича,
Судариню Катерину;
Ох і либонь же я, панове-молодці,
На Сибірі не загину.

РОЗГРОМ СІЧІ І ВТЕЧА ЗАПОРОЖЦІВ

Степи-поля та Мультявськії,
На них виногради...
Стережися, батьку кошовий,
Щоб не було зради...
Бо пішли наші хлопці,
Славні запорожці,
Понад лиманами,
Широкими, низовими
Всіма сторонами...
Ой де кругом церкви,
Коло світової
Каравули стали,

Полковники із майорами
Служити не стали.
Бодай наша цариця та Катерина
На світі не жила,
Що степ добрий, край веселий
Та й занастила!
Бодай наша Катерина
Та царства не мала,
Що наших хлопців,
Славних запорожців,
За Дунай загнала!..
А которі осталися,
То в москалі взяла.
Бодай наша Катерина,
На світі не жила,
Що ту землю, нашу запорозьку,
Зовсім розорила!..

ПРО ПОСЛІДНЄ РУЙНУВАННЯ СІЧІ

В одно врем'я під Єлисаветом много орлів ізліталось.
А в Москві-городі в засіданнє місті сенатори
собирались.
Ой собравшись вони в одно місто, стали способ
собирати,
Якби в війська запорозького всі вольності одібрати.
Ой коли б же нам, пани сенатори, у них вольність
одібрати,
То будем ми і потомки як в отчизні поживати.
Ой ізбрали вони собі спосіб добрий запорожцям волю
дати,
Приказали вони по всій їх землі слободи заселяти.
Когда була з турком війна патретами поощряли,

А запорожці, люди добрії, їх ласкательства не знали
Та тим сенаторам як правдивим людям во всім вірі
донимали.

Ой як дізнали ті сенатори, а що запорожці їм вірять,
То й приказали запорозьку землю усю кругом мірять.
А розмірявши запорозьку землю й на плани знімали,
А щоб запорожці того не дізнали, казани їм в Січ
прислали.

Ой як прислали на всі курені міцні міднії казани,
А за тії казани запорозькі всі пани були у Січі позабирані.
Ой отсе ж тобі, пане кошовий, за вірні твої служби,
Ой як підеш в город у столицю — наберешся нужди!
Ой як привезли запорозьких панів у Москву-город
спішно,

Ой як посадили їх у неволю, стало сенаторам втішно;
Ой утішались пани сенатори і менші генерали,
Що одібрали в запорожців землі та й владіють самі.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА КУБАНЬ

Ой боже мій, боже,
Боже милостивий,
Родились ми в світі
Люди нещасливі!
Думали ми землю
В царя заслужити,
Щоб у вольності всього
Та віка дожити.
Служили ми на полі і на морі,
А тепер ми, осталися босі і голі.
Дарував нам цар землю від Дністра до Богу,
Границею по Бендерську дорогу, —
А тепер нам звеліли на Кубані жити,

Ми тепер, як псюги, голі і босі,
Тільки будем там рибку ловити.
От понад Корсунь, понад Россю,
Ой козак ходить голий і босий,
Через плече мушкет носить
І в дівчини грибів просить.

— БОНДАРІВНА

Ой у Луцьку в славнім місті * капелія * грає;
Молодая Бондарівна у корчмі гуляє.
Був на той час пан Каньовський в Луцьку на охоті,
Довідався о ладності і о єї цноті.
Був цікавий пан Каньовський Бондарівну знати:
Взяв з собою трьох гусарів — пішов виглядати.
Ой гуляє Бондарівна до заходу сонця;
Ой дивиться пан Каньовський, сидючи, в оконця.
Ой як крикнув пан Каньовський: „Давайте сидельце,
Бо гуляє Бондарівна — болить моє серце!“
Скоро прийшов до корчомки: добридень всім дав,
А обнявши Бондарівну да й поцілував.
„Як ся маєш, Бондарівно, нех тя буду знати:
Сподобалась мені, панно,
Злякалася Бондарівна: „Що мі тут діяти?“ —
А, стоячи, мислить собі — где би утікати.
Ой сказали міщаночки і старії люди:
„Втікай, втікай, Бондарівно, лихо тобі буде!“
Утікала Бондарівна промежи домами,
А за нею три гусари з голими шаблями;
Утікала Бондарівна промежи лотоки:
Уловили Бондарівну під білії боки.
Ізловили Бондарівну на новому мосту:
Сама красна, чепурная, хорошого зросту.

Узяв її старий жовнір за білу руку;
Припровадив Каньовському на велику муку.
Ой привели Бондарівну пред нові палати,
Ой там казав пан Каньовський у скрипочку грати;
Посадили Бондарівну на золотім кріслі:
„Кадук твою парив матір! прийшлась мені к мислі;
Ой чи волиш, Бондарівно, да мед-вино пити,
Ой чи волиш, Бондарівно, в сирій землі гнити?“
„Ой волю ж я десять рази в сирій землі гнити,
Ніж з тобою, мій паночку, да мед-вина пити!“
Як ударив пан Каньовський мимо її вуха —
Зараз стала Бондарівна і німа і глуха!
Ой упала Бондарівна близько перелазу, —
Забив, забив пан Каньовський з рушниць одразу!
А в нашої Бондарівни завлікані плічки —
Куди несли Бондарівну — кривавії річки.
А в нашої Бондарівни хвартушок з мережки —
Куди несли Бондарівну — текли криваві стежки.
Ой привезли Бондарівну до нової хати,
Положили на лавонці, стали убирати;
Ой поплели Бондарівні віночок з барвінку, —
Так убрали Бондарівну, як до шлюбу дівку.
Ой приїхав пан Каньовський на нове подвір'я:
Питається у сусіди — чи тут Бондарівна?
Ой і прийшов пан Каньовський до нової хати,
Да заломив білі руки, став собі думати!..
„Ой ти ж, моя Бондарівно!.. Яка ж бо ти гожа!
Ой як же ти процвітаєш, як в городі рожа!
Ой ти ж, моя Бондарівно!.. Яка ж бо ти біла!
Ой як же ти процвітаєш, як в саду лелія“.
Ой і казав пан Каньовський дерниць закупити,
Молодої Бондарівні домовину збити;
Ой же казав пан Каньовський китайки набрати,
Молодої Бондарівні домовину вбрати;
Ой же казав пан Каньовський ще й склеп склеповати,
Молодую Бондарівну гарно поховати.

Ой то казав пан Каньовський музики найняти,
А молодій Бондарівні до гробу заграти!
Як зачали Бондарівну у гроб упускати,
Ой то казав пан Каньовський щожалібніш грати!
Ой викинув пан Каньовський на стіл сто червоних:
„Оце тобі, Бондарівно, за чорнії брови!“
Ой стукнувся старий Бондар об стіл головою:
„Наложила, моя доню, за всіх головою!“

ВТЕЧА ЗА ДУНАЙ ВІД ПОЛЬСЬКИХ ПАНІВ

Нема в світі так нікому,
Як тим бідним дворакам,*
Та що роблять - поробляють
Все превражим полякам.
Лягай спати, пан Шашкевич,
Та нічого не думай,
А ви, хлопці та молодії,
Вибирайтесь за Дунай.
Ой проспався пан Шашкевич,
Та проклята голова,—
Оглянувся до кармана—
Сто червоних нема.
Ой, ти соцький з отаманом,
Сідлай коні вороні,
Доганяйте славних хлопців,
Хлопців молодих!
А вже соцький з отаманом
Недалеко лиману,†
А вже хлопці, славні молодці,
По той бік Дунаю.

ВТИКАЧІ В ТАГАНРОЗІ

Жив дома — добра не знав,
Пішов за Ковбанню,
Зза Ковбані до Ростова.
А в Ростові на базарі
В барабан пробили,
Щоб бурлаки безбілетні
В Ростові не жили.
По п'ять, по шість собирають,
Назад руки в'яжуть:
„Ідїть, хлопці, ви додому,
Бо вже не розв'яжуть“.
Як вийду я з Таганрогу
На биту дорогу —
Стану, гляну, подумаю, —
Чи іти додому.
Ой чи йти, чи не йти,
Час-години ждати,
А чи, може, становому
Гостинчика дати? ✓
По три рублі склалися,
Вісімсот зложили,
Становому приставу
В карман положили.
Сидить бурлак у шиночку,
Пісеньку співає,
Як неначе в Таганрозі
Десяцьких немає.
Вийду я з Таганрогу
На биту дорогу,
Стану, гляну, подумаю,
Соберу я своїх хлопців,
Добрих молодців.
„Ой ви, хлопці, молодці,
Що будем робити,

Що степ веселий,
Край далекий,
Та ніде прожити?
Будем багатих убивати,
А бідних нагаждати,
Та будем собі на той світ
Спасення заробляти“.

ПІСНЯ КРІПОСНИХ ВТІКАЧІВ

Та віють вітри все буйнії,
Та й ідуть дощі заливнії,
Ой хмарка ж наступає,
Дрібен дощик накрапає,
Сиру землю, землю вимочає,
Ой сиру землю й вимочає,
Да цвіточками й украшає,—
Ой луги ж з лугами,
Бережечки з берегами,
Не проходять туди з кораблями!..
Ой колись вони проходили
І бурлаків своїх проводили,
Ой тепер не проходять
І бурлаків не проводять,
За уральськими, братця, панами!
А й уральські пани все дуже багаті,
Ой хочять нас забрати й у солдати віддати;
А ми солдатів, братці, не бойомся,
Ай у шароньки* становльомся,
І ружжя заряжаєм,
Весьолой пісні співаєм,
Своє горе звеселяєм...
А як зачула молода дівчина,

Що беруть її челядина:*

„А кровать тисовая,
Перинушка пуховая,
Зостаюсь я сама молодая!
А сама застаюся,
Ночувати я боюся,
Ночувати я сама боюся!“

„А ночуй, ночуй, мила,
Сама чорнобрива,
А пока я назад, назад ворочуся,
А назад ворочуся,
З тобою заручуся“.

ГАЙДАМАКИ

„Нащо ж тобі, пане брате, торбину двигати?
Ліпше тобі, пане брате, людей розбивати!
Чи знаєш ти, пане брате, що будем діяти?
Виріжемо песіх врагів, будем панувати!“

„Украв би я, пане брате, корову й телицю,
Вони б на м'я збудували нову шибеницю“.

„Чи видиш ти, пане брате, за лісом могила?
Чи ти уmrеш, чи повиснеш — раз мати родила!..“

ЛЕБЕДЕНКО

Ой поїхав та пан Лебеденко
У Польщу за мукою, —
Гей зустрічають його гайдамаки
В темнім лузі над рікою.

„Ой здоров, здоров, пане Лебеденку,
Як ми тебе довго ждали!
Через тебе, пане Лебеденку,
Ми три нічки та й не спали,
Та все тебе, пане Лебеденку,
Тебе ожидали.
Ох випряж, випряж, пане Лебеденку,
А коня вороного!“
„Не випряжу, вражі гайдамаки,
А хоч вас тут і много!“
„Ох випряж, випряж, пане Лебеденку,
Хоч пристягну кобилу!“
„Не випряжу, вражі гайдамаки,
Хоч я й сам тут загину!“
Ох і взяли пана Лебеденка
Та на три штихи вгору,
Та вдарили пана Лебеденка
Об сухий пень головою.
„Ох оце тобі, пане Лебеденку,
Та за твою вроду,
Ой щоб не топив ти нас, гайдамаків,
У холодную воду!“

— V — ТУРБАІ

Ой хотіли Базилевці весь світ перебути —
Турбаївців-козаченьків собі підвернути.
Ой послала Мар'януша своїх осаульців:
„Ой підіте, осаульці, череду займіте“.
Ой як пішли осаульці череди займати,
Турбаївці-козаченьки — з кіллям забігати.
Відчинила Мар'януша вікно в оболоню —
Обступили козаченьки з кіллям коло двору.

„Ой дайте, козаченьки, хоч покушати —
Козацького та й указу та послухати!“

„Ой чи ж ти, Мар'яно, давно не кушала —
Козацького та й указу давно не слухала?“

„Ой ну, пани, брати мої, срібло доставати,
Козаченьків-турбаївців вірненько прохати.

Ой ну, пани, брати мої, все срібло носити —
Козаченьків-турбаївців вірненько просити.

Ой ну, пани, брати мої, пропала я з вами —
Не втечемо, брати мої, теперечки й самі...“

Як ударив пан Помазан по великих вікнах —
Посипались склянки-брязки на Мар'янине ліжко.

„Оце ж тобі, Мар'янушо, за тонкі нитки —
Не то прями наші жінки, прями й малі дітки!“

Ой що ж бо то за карета з гори спускається?
Ото ж то тих Базилевців, що позиваються.

Од Турбаїв до Вергунів розкидані карти —
Не минулись Базилевцям козацької жарти.

Од Турбаїв до Вергунів розсипані орішки —
Не минулись Базилевцям козацькі наслідки.

Од Турбаїв до Вергунів покопані шанці —
Як побили Базилевців у п'ятницю вранці.

Ой у тії Мар'януші та й у косах стрічка, —
Куди тягли, волочили — кривавая річка.

Ой у тії Мар'януші у полах мережка, —
Куди тягли, волочили — кривавая стежка.

Ой на горі вогонь горить, а в долині димно, —
Як побили Базилевців — усім панам дивно.

Ой чий же то коник у табуні грає?

А то ж отих Базилевців, що в світі немає.

АВСТРО-ФРАНЦУЗЬКА ВІЙНА 1809 РОКУ

Та кувала зозулиця ой на моїм току:
Чи чули ви, люди добрі, дев'ятого року?
Але ж би то ба й не чули, бо не були'м дома,
Та коли ся починала із французом война.
Чи чули ви, люди добрі, та такі публіки,
Що забрали в Коломиї рекрутів навіки?
Але ж в'ни їх та й забрали, не пустили к хаті,
А взяли їх, хло, під варту, гоня на бараки.
А взяли їх, хло, під варту, та там зацерують,
Котрий носа утирає, на остро штрафують.
Та кувала зозулиця на зеленій руті:
Та займили на Сімбірки сараки* рекрути.
Та займили на Сімбірки через одну стацію,
Пригнали їх в Германштат, далі на касарню;
А там нічку, хло, ночують, днинку зацерують,
Коломийську зецирочку ніч не потребують.
А тепер ми нещасливі, хлопці молодії,
Пала карта від цісаря з тої Італії;
Пала карта від цісаря з самої Верони,
А щоби ми, молоденькі, ступали до війни.
А чекайте, камратиська*, горілки нап'ємся,
Бо вже, відай, камратиська, відти не вернемся.
Горілки ся як напили, нічо не гадали,
Дві стації як зробили, то всі попадали.
Там обершти та майори бефель* видавали,
Офіцери-капітани нам наказовали:
„Як будете так робити, будете карані!“
Тепер ми ся, молоденькі, дочекали біди:
Три стації на день робим, не їмо обіди.
А як прийшли в Італію до самої війни,
А тепер ми, камратиська, нічого не годні.
Але Парма бо щаслива, бога допросила,
Лише прийшла в Італію, война ся скінчила.

А тепер ми, камратиська, вернімся до Відня,
Ми кляйники поскидали, які стали бідні.
А у Відні тяжка служба, а ще пошта ходить,
В Італії іще гірша, най господь боронить!
А що то в той Італії там води солені,
Які були регимента, то всі заморені.
Тому добре, брате, в війську, що жінки не має,
А він свою службу робить, та ніч не питає.
Але хто тут, хло, женатий, — дуже штудерує,
А як піде до шпиталю, та й там крепірує.

БУКОВИНО, БУКОВИНО, ТИ НАШ РІДНИЙ КРАЮ!

Буковино, Буковино, ти наш рідний краю,
Як за тебе споминаєм, тяженько зітхаєм.
Як за тебе споминаєм, за людську долю,
Одіграла тобі війна тяженьку долю.
Ой, ти земле Буковинська, що ти завинила,
Що тебе війна трупом скрила, кров'ю сполинила?
Як стріляли каноніри, аж земля тряслася,
А як бились з ряду-в-ряд, як град посипала,
Як конниця на конницю близенько сходилась,
Не одна тоді головка по землі котилась.
В полі грали, коні ржали, шабельки блищали,
Людською кров'ю, як водою, землю поливали.
В полі грали, шаблі блищали, брати на брата
налітали,
Галичину — Буковину з пожару пускали.
Летів ворон понад трупом та й летючи, криче,
Не за одним каноніром родителі плачуть.
Плачуть жони за мужами, а діти за батьком,
Плаче ненька старесенька за сином-соколом.

Пошануйте, не забудьте сії всі могили,
Посадіте на них квіти, червону калину!
А навесні ранесенько пташки заспівають,
Нехай наші милі браття з богом спочивають!

ПІСНЯ ПРО ПЛАТОНА (ПЛАТОВА)

Ой, Росея, Росея,
Ти росейская земля,
Много слави про тебе,
Про Платона козака,
Що не брита борода,
Не спущені волоса.
Платон закон поломив,
Взяв бороду та й обрив
І волоса іспустив.
В Париж город уступив,
У француза в гостях був.
Француз його не пізнав,
За купчика почитав,
За тисовий стіл сажав,
Річі йому говорив
Про Платона козака:
„Хто б мені Платона указав,
Много б йому денег дав,
А з Платона кожу здрав,
Ах, ти купчик, ти голубчик!“
„Нащо ж тобі деньги тратить,
Можно його так видать:
Дивись, купчик, на мене,
Такий Платон, як і я.
Платон мені не родина,
Тільки їдна мати родила!“

А в француза доч була,
Вона тее вслихала
Та й купчика спросила:
„Ах, ти купчик, ти голубчик,
Покажи ж ти патрет свій“.
Платон патрет виймав,
Та й з горниці виходжав,
На козаків іскричав:
„Подайте мені коня
Від золотого стовба!“
Платон на коня сідав,
Низьким поклоном одвічав:
„Ох, ти купчик, ти голубчик!
Прошу ж я тебе до себе...
В чисту степ ти виходи,
Много війська виводи...“

„Ох, ти француз, ти ворона!
Кепська в тебе оборона...“
Француз військо потеряв,
Поки Платона увидав.

ЗАГРОЗИ ФРАНЦУЗЬКОГО КОРОЛЯ

Світе, світе ясен місяць,
Ще й вечірняя зоря;
Пише, пише кроль французький
Аж до білого царя:
„Ти оддай нам нашу Польщу,
Білий руський цар,
Бо не втерплю я вже більше,
Буду битись, як лицар!
Як не вернеш нашої Польщі

То ми тебе розобйом;
По твоїх деревнях, по нових заводах
Конюшеньки становльом!“
Зажурився Олександр цар,
У сенаті сидючи,
Схилив, схилив головоньку,
Перо в пальцях держучи.
Обізвався славний граф Пашкевич:
„Не журися, білий цар,
Наберемо військо-крепкого запасу,
То й ми його розобйом,
По його світлицях, по його скамницях
Конюшеньки становльом!“

Дурна, дурна французька голова,
Що стала битися-воеваться
Та против білого царя.

КАРМАЛЮК

А втік же я із Сибіру,
З тяжкої неволі,
Хоть кайданів я не маю,
То ж я не на волі.

Бо світ білий, степ широкий —
Нема де подітись:
Мусить бідний Кармалюка
По лісах сидіти.

Кажуть люди, ще й говорять,
Що я розбиваю:
Таки ж бо я душ не гублю,
Бо сам душу маю.

Я багатих обдираю,
Бідних нагаждаю,—
Розсудивши я на двоє,
То й гріха не маю...

Соберу ж я добрих хлопців,
Що ж кому до того?
Ой сяду я край дороги
На подорожнього.

А хто іде, хто не іде,
Мусим його ждати,
Чи є гроші, чи немає—
Треба розпитати.

Аж тут іде сам владика:
„Благослови, отче!“
Шапку знявши, поклонився:
„Вечір добрий, хлопці!“

„Благослови сам, владико,
І ти, отче, з неба,
Давай же нам усі гроші,
Бо нам дуже треба“.

Вилічає сорок тисяч,
Усі свої гроші,
Оглянувся кругом себе—
Всі хлопці хороші.

У неділю пораненьку
У всі дзвони дзвонять.
А за мною Кармалюком,
Як за вовком, гонять.

Пішов би я по базару,
Боюсь станового,
Бо ті соцькі, десятники
Послані від нього.

Не хороша їх привичка
По базару шляться,
Наші хлопці без паспорту,
Як чортів бояться.

А ви хлопці, ви молодці,
На те не вважайте,
Но на мене, Кармалюка,
Всю надію майте.

Болить мені головонька,
Болить мені дуже,
Сам не знаю, не вгадаю,
Об чім вона туже.

Ой є в мене жінка, діти,
То ж я їх не бачу,
Як згадаю про їх життя,
Гіренько заплачу.

Ой піду я понад воду,
Понад бистру річку —
Засідають два ляшенька,
Хотять мене вбити.

А я хлопець прездоровий,
Знаю, що не дамся,
Як ударю з пістолета,
То він й покачався.

А прихожу до вдівоньки
До нової хати:
„Вечір добрий, ти вдівонько,
Обізвися в хаті.

Як варила вечеряти,
Будем вечеряти,
А як нема що вечерять,
То лягаймо спати“.

Поставила та вдівонька
Щуку-рибу їсти,
Просить вона славна хлопця,
Просить його сісти.

„А ти вдова молодая,
А що в тебе чути,
Чи не ходять вражі ляшки,
Що хотять мене вбити?“

„А я вдова молоденька,
Я ляшків не знаю,
Я по людських по роботах,
Вдома не буваю“.

„Ой на тобі, удівонько,
Дуже грошей много,
Да не ходи по роботах,
Лучче сиди дома“.

А той ляшок-неборачок
Згори поглядає,
Да й сребляним а гудзиком
Ружжо й набиває.

Як ударив Кармалюка
А з лівого боку —
Похилився вже Кармалюк
На стіл головою.

Похилився вже Кармалюк
На стіл головою:
„Ой тепер я, удівонько,
Пропав за тобою.

Тепер будеш, удівонько,
Тепер будеш жити,
Випитала з духа мого
Чим мене забити.

Будеш жити, будеш жити,
Червінці міняти,
Будеш мене щонеділі,
Щодня споминати“.

МИРОН ШТОЛЮК

Чи чуєте, люде добрі, що хочу казати,
Бо я хочу Штолюкові співанку співати.
Єкусь чути новиночку, не можна казати;
Пішов Штолюк із Мироном села воєвати;
А топірці наробили із самої сталі,
Пішов Штолюк із Мироном та воює пани;
А топірці наробили із самої бляхи,
Пішов Штолюк із Мироном та воює ляхи,
Учув тото пан Каштана, та взяв підслухати:
„Не так треба для Штолюка нам се постарати“.
А наш Штолюк молоденький імів щось казати;

„Іти би ми в Довге Поле Каштана єднати“.
А в'ни пішли в Довге Поле Каштана єднати,
Єк зачели єго бити, бити та рубати, —
Єк зачели єго бити, бити та рубати, —
А вже ж брати по бокаті котюгам метати.
Єк убили, обібрали, та й вийшли на річку,
Мирон каже: „Вернім ко се, зажжیم псові свічку!“
„Богдай тобі, Миронєку, таки твою мати,
Чи ти не чув, єк той казав для нас се старати?
Чи ти не чув, єк той казав для нас се старати,
Та ще би с се вертав псові свічку зажегати.
Пішов би я та косити зелену отаву,
А сонечко понад вечер, не вийдем на пустаю“.
Ой вийшли в'ни на пустаю та й заговорили:
„Чи ви, домарі, не чули єкої новини?“
„Не чули ми, годні хлопці, нікої новини,
Ми лиш чули в Довгім Полі, що Каштана вбили“.
А в'ни пішли в полонини та в полониночки,
Та там собі набивали ostrіжні стрівбочки;
Доки в'ни їх набивали, в'ни се не бояли,
Єк узріли тверду ровту, в'ни ж там подріжали.
Ходив Фронюк, ходив Скалюк, ходив і Борсучок,
Ще був з боку волоського Єків Крамарючок.
А вдарили в монастирі у чотири звони,
Вже Штолюка блеховали на воронім коні,
Вже Штолюка блеховали, дали в село знати,
Впровадили вже Штолюка в біленькій хати.
А уреди молоденькі п'ють, підохотують,
Та Штолюка молодого в кайдани блехують.
Ой, а вийшов пан Горличка, зачав се питати:
„Де ж ти гадав, Штолюченку, зимку зимувати?“
„А у тої цариночці зелененькій поліг,
Там, сме гадав зимувати, де би ми бог поміг“.
Ой утікав Штолюк годний, та й зашумів листом,
Та не сам він тудя тікав, втікав з товариством.
„Кілько в тебе, у Штолюка, того товариства?“

„Кілька в лісі у діброві букового листа“.
Ой ковала мі зозулька все попід Менчила:
Тепер се ся співаночка уся се скінчила.

КРІПАЦЬКЕ ЗАВОРУШЕННЯ У ВЕЛИКОМУ САМБУРІ

А в Самбурі у дворці
Собирались молодці,
Приспів: Ох, ох, хо-хо-хо, собирались молодці!
Собирались молодці,
Вони раду радили. (2 рази.) Приспів.
Як бумагу списати, (2)
В Карабутов подати; (2)
Чортот Гаврило у сестри. (2)
Можеть бумагу однести. (2)
Стали громаду згонять, (2)
Стали бумагу читать; (2)
Лойко, Некачалин сват, (2)
Він не хоче цього знать,
Став на берегу втікать,
Стали його завертать, (2)
В Самбур випровожать.
А в Самбурі у дворці
Некачало на крильці.
Некачало, управитель,
Ти, пан наш,
Розсуди ти тепер нас:
Кому будем служити,
Чи богу, чи царю,
А Некачалі на.....
Некачало ізлякався,
У кімнаті заховався, (2)

На скляні двері утікав, (2)
Міліони набирав, (2)
Тройку коней запрягав, (2)
В Борозну* настигав, (2)
Полковничка підкупав, (2)
А майора під'їднав, (2)
Да й у Самбур випровожав;
У Сосновку* настигав, (2)
Сім воз палок накупляв, (2)
Да й у Самбур випровожав,

У Самбурі у дворці
Некачало на крильці.
„Некачало ж ти, мужичок,
Не трать своїх денежок,
Твої деньги марно пропадуть,
А людські сльози на тебе падуть!“

ЗА ГОРОЮ, ЗА КРУТОЮ

За горою, за крутою
Косарі косили,
Вони в пана Саливона
Да й собі хліба просили.

Ой косили косарики
Та й півтори неділі,
Не бачили косарики
Та й хліба ні скорини.

Ой косили косарики
Та й радили раду,
Та й убили Саливона
За усюю громаду.

Що в нашого пана Саливона
Да й плетенії тини...
Оце тобі, вражий пане,
Да хазяйськії сини!

Що в нашого пана Саливона
Да й побиті кілочки...
Оце тобі, вражий пане,
Та й хазяйськії дочки!

Що в Києві вогонь горить,
А в Дорогинці димно...
Як убили Саливона,
Да й усім панам дивно.

В його дочки, Галюточки,
Та й у голові стрічка...
Куди тягли Саливона, —
Да й кров'яная річка.

В його дочки, Галюточки,
Та в поділках мережка...
Куди тягли Саливона, —
Та й кров'яная стежка.

Ой убито пана Саливона,
Та на весь двір простягся...
Його синок, Миколайчик,
Дай за серденько взявся.

ПРО СКАСУВАННЯ ПАНЩИНИ

Котилися вози з гори
Та й в долині стали:
Пани дуже широко били,
Тепер перестали.

Приспів:

Ой так будьмо жити,
За кріпацтвом не тужити!
Ой так діждались
Та й утерли комусь ніс!

Ругалися, знущалися,
Як самі хотіли,
А ми мовчки та крізь сльози
Панщину робили.

Котилися вози з гори —
Поламали ярма,
Вже нам більше не ходити
На панщину дарма!

Були й пани, що празнички
Пополам ділили,
Про те нам же та й сусіди
Часто говорили.

Котилися вози з гори —
Поламали осі,
Вже ж нам дворні не видати,
Де голі та босі!

Єще босі у застольні
Якнебудь би жили,
А то в полі за отарой
Без чобіт ходили.

Котилися вози з гори —
Поламали спиці,
Вже ж панам не заглядати
Дівкам під спідниці.

Інші туди заглядали
Як були сердиті,
Більш же того те робили
Не за тим, щоб бити...

Перш бувало як дівчину
Пан яку полюбить,
Женить хлопця проти волі,
Долю його згубить...

Котилися вози з гори —
Поламали швірні,
Нема панам прежньої волі —
Будуть жінки вірні.

САТИРА НА ПАНА

Біжить пан по селоньку,
Питає роботоньку,
Взяло сонце сходити,
Йдїть, хлопці, молотити,
Дам горівки воковитої,
Хліба з маслом закусити,
В вечер мушу заплатити.
До вобіда молотили,
До полудня вічиняли.
По полудні били солому,
А з полудня пішли додому.
Наші жінки тепер пані,
На низоньку встають рано,
Серпом гонять, юрком в'яжуть,
На полудне спати ляжуть;

Цілий день в руках дусять,
В вечер пан заплаати мусить.
Наш пан знижаєсі:
В полотняник зодягнувсь,
В соломенім капелюси.
Взяли пани в карти грати,
Нема як з чим бренькотати,
Сюда, тудя по кишені,
Вже порожньо і в кишені.
Іден програв пару коней,
Другий програв штани свої,
Третій догадався,
Взяв втік та й сховався.

— В НЕДІЛЮ РАНЕНЬКО
КУВАЛА ЗОЗУЛЯ

В неділю раненько
Кувала зозуля,
В неділю раненько
Ой так жалібненько!
Ой то не зозуля —
То рідная мати,
Вона висилала
Сина воювати:
„Я думала, синку,
Восени женити,
А ти пішов, синку,
На війну служити!
Я думала, синку,
Невісточку мати,

А ти пішов, синку,
На війну страждати!
Я думала, синку,
Що то ворон кряче,
А то за тобою,
Дівчинонька плаче!
Я думала, синку,
Що то скрипка грає,
А то за тобою
Дівчина вмирає!“
„Якби, мати, знала
Яка мені біда,
То й передала би
Горобчиком хліба!
Горобчиком хліба,
Синичкою солі —
Як би, мати, знала,
В якій я неволі!
Як би, мати, знала,
Яке мені горе,
То й переплила би
Через Чорне море!“
Ой, боже мій, боже,
Що ви наробили,
На самого Спаса
Війну об'явили! (вар.: „розпочали“)
Ой там під Перемишльом
Висока могила, —
Ой там пропадає
Вся наша родина!

КАРПАТИ

Карпати, Карпати, великії гори,
Ой бодай би вас, Карпати, затопило море!
Море затопило, хвилями розмило,
І солдацьке біле тіло та й оживило.
„Солдате-москалю, де ти почиваєш,
За родиною своєю чи ти не скучаєш?“
„Ой не скучав, ще й скучати не буду,
Ох, я ж того Перемишля повік не забуду.
Ой я ж його не забуду, не забуде й братство,
Що по світу розлетілось, немов тее птаство.
Ой ти, орле, птах великий, високо літаєш,
В бурі злиє, в вітри буйні на горі сідаєш,
В бурі злиє, в вітри буйні на горі сідаєш,
На неправду ту велику давно ти зглядаєш.
Ой, злети ж ти на ті гори, подай клич ти братству,
Хай за правду підійметься в околицьніх царствах“.

— А В НЕДІЛЮ РАНО, ЯК МИ ПОВСТАВАЛИ

А в неділю рано, як ми повставали,
То нас молоденьких в кайдани кували.
В кайдани кували, в тюрму замикали
За те, що ми з Белзцю панів виганяли.
Запрягайте, хлопці, коні воронії,
Поведем до тюрми хлопці молодії.
Там у чистім полі береза стояла,
А на тій березі зозуля кувала.
Не була зозуля — тільки рідна мати,
Плакала-ридала: сина не видати.

Щоб ти знала, мамо, яка мені біда,
Ти бись передала голубчиком хліба.
Голубчиком хліба, голубкою водиці,
Щобись знала, мамо, як тяжко в в'язниці,
Щобись знала, мамо, як тяжко в неволі,
То бись передала горобчиком солі!
На великдень рано, як ви пиво пили,
То нас молоденьких нагайками били.
Нагайками били, в тюрму замикали,
За те, що ми з Белзцю панів виганяли.

П Р И М І Т К И

Д У М И

КОЗАК ГОЛОТА (НЕТЯГА).

Одна з найдавніших дум, що дійшла до наших часів. Подаємо в двох варіантах; перший з них (А) — найдавніший відомий науці запис думного тексту. Записано десь на Правобережжі у XVII столітті. Другий варіант (Б) — запис П. Куліша на початку 1850 р. Надруковано в його роботі „Записки о Южной Руси“. Текст, можливо, підправлений Кулішем.

Поле Килимське (Килимське) — Килия — місто біля гирла Дунаю.

Нетяга — бідняк, голода, той, що не несе повинностей (тягло — повинність). Водночас означає людину, що не має коня (тягла). Багато козаків, не маючи можливості виконувати повинності, кидали господ рство і оберталися на бездомних нетяг.

Де ся взяв — де не взявся.

Шати — багатий одяг.

Шлик — шапка.

Гординський — від слова „орда“.

Волоки — зв'язки на постолах.

Шапка - бирка — шапка з овечого смуху (биря — вівця).

Баша — паша.

Келеп — палиця з металевою ручкою, як молоток. У думах келеп відіграє роль клюки подорожньої.

ІВАСЬ КАНІВЧЕНКО.

Дуже популярна дума. Відомо біля 50 її варіантів, при чому деякі з них мають дуже значні розходження з основною редакцією, що, між іншим, свідчить про велику старовинність її походження. Ця основна редакція думи стосується подій XVII століття. У більшості варіантів прізвище героя — Коновченко або Вдовиченко. Останнє прізвище може виникло тому, що Івась є сином удови.

Чорну булаву на тишлик виставляти — значення цих слів не зовсім зрозуміле; „тишлик“ — можливо від слова „таш“ — намет або брезент, щоб накри-

вати вози. Це речення тоді слід розуміти так: Канівченко виставляє перед своїм наметом пернач, як ознаку влади, що дозволяє йому провадити вербування.

Хвилон — на думку Максимовича, можливо, син полковника Филона Нечая.
Домашкового жупана — домашкою або одмашкою звалася вироблювана в Дамаску шінна, дуже плотна, прикрашена візерунками матерія.

У первій громаді — мабуть, викривлене — „у первій потребі“, як і зазначено у багатьох варіантах. Потреба — бій.

Воковита — від латинського — aqua vitae „вода життя“. Так називали горілку, найчастіше найкращого гатунку.

Карбач — батіг.

Бурсувати — заходитись.

ОТАМАН МАТЯШ СТАРИЙ.

Тут подано єдиний відомий текст цієї думи, знайдений у цінному рукопису початку XIX століття, на титульній сторінці якого було написано — „Повести малороссийские, списаны из уст слепца Ивана, лучшего рапсода, которого застал я в Малороссии в начале XIX века“. Цей рукопис невідомого записувача містить цілий ряд рідких, а то й унікальних текстів. Опублікував його частково М. Костомаров у роботі „История козачества в памятниках южнорусского народного песенного творчества“, повністю — П. Житецький в журналі „Киевская Старина“ (1892, XII; 1893, I та II).

Даний текст надруковано у журналі „Киевская Старина“, 1893, II, 357.

На усті Самари — Богу, Семенова козацького рогу. У гирлі Буга є коса — Семенів ріг. Самара, на думку Костомарова, можливо замістила тут річку Савранку, що впадає у Буг. Проте, ця річка знаходиться далеко від гирла Буга.

Небувальці — новаки, ті, що не бували у бувальцях.

Яничари — у захоплених в полон слов'янських хлопчиків турки виховували ворожість до рідного народу. З таких людей вони створювали загони вояків, що звалися яничарами.

ОЛЕКСІЙ ПОПОВИЧ І БУРЯ НА ЧОРНОМУ МОРІ.

Ім'я героя думи і деякі інші мотиви дозволяють шукати її зв'язків з руськими билинами про Альошу Поповича. Існує ціла література, присвячена даній проблемі. Проте, ці зв'язки покищо не доведені, і питання залишається відкритим. Цілком можливо, що релігійно-моралізаторські елементи, які домінують у творі, розвинулися в пізнішу епоху в наслідок побутування думи у середовищі професійних старців. Так чи інакше, а особлива старовинність думи підкреслюється неодмінним її мотивом пожертви мореві. Майже всі дослідники вважають, що дума виникла не пізніше XVI століття.

Відома у багатьох варіантах. Має принаймні дві різних редакції, які деякі дослідники вважають навіть різними творами. Даний текст надруковано в книзі „Песни, собранные П. В. Киреевским“, вип. 4, 1862, ст. XXII. Записав М. А. Стахович у с. Богданах, Пирятинського повіту, на Полтавщині.

Гей на Чорному морі... і т. д. — цей заспів думи став славетним. Сокіл квилить, поглядаючи на море, в якому гине корабель з козаками.

Грапська земля — у інших варіантах — арабська, арапська або рабська.

Лейстровий — реєстровий, записаний у реєстр козачого полку.

І близького сусіди нізащо в себе мав — сплутано. Вірно — „І близького сусіди хліба-солі безневинно збавляв“, як надруковано, наприклад, у варіанті М. Максимовича. („Сборник украинских песен“. 1849 р.)

Тендра-острів — Тендрівська коса, що знаходиться у Чорному морі перед входом у Дніпрово-Бузький лиман.

САМІЙЛО КІШКА

Особа Самійла Кішки відома з історичних джерел. Він був кошовим отаманом на Запоріжжі у середині XVI століття і потрапив у турецький полон, де пробув кілька десятків років. Повернувшись з полону десь у 1600—1602 роках, він був знов запорізьким кошовим.

Поданий тут краший текст цієї думи записано П. Лукашевичем у бандуриста Стрічки коло Ромен і надрукований у його збірці „Малорусские и червоно-русские народные думы и песни“, що вийшла в Петербурзі у 1836 р.

Дума починається зображенням поїздки трапезондського „княжати“ — Алкана-паші. Він їде на „зальоти“ (сватання) до доньки володаря міста Козлова. Козлов — перекручена татарська назва „Гезлѣф“ (що означає „тисяча очей“) — нинішнього міста Євпаторія.

Заключні слова думи дуже цікаві і свідчать про тісні взаємини запорізького і донського козацтва. Цікава й згадка про „низову Дніпрову чернь“, тобто голоту.

Трьома цвітами процвітана, мальована. — Опис галери досить точний. Галери були строкато розмальовані, зверху їх вкривали матерією у вигляді намета. У багатих власників тканина була єгипетська — смугаста, в синіх і білих смугах.

Арештована — тут, озброєна.

Киндяк — бавовняна тканина.

Габа — товста біла матерія.

Півчвартаста — 350. Така велика кількість гребців не є перебільшенням. На великих галерах вміщалося понад 1500 чоловік. Гребців часто було саме по 300 чоловік. Вони сиділи на лавах, приковані по 5—7 чоловік до кожного весла. Вище гребців у проході ходив наглядач з батоном.

Бутурлак — як пояснює П. Куліш, це перекручене прізвисько — „потурнак“; так козаки звали зрадників, що потурчилилися.

Кефа (Кафа) — Феодосія.

Таволга — гнучкий чагарник.

Опачина — велике село.

Санджаківна — від слова „санджак“ (тур.), що означає частину держави, водночас і її начальника. Отже санджаківна — донька санджака Євпаторії, який був нижче чином, ніж трапезондський властитель.

Ясина — шум, тривога.

От города Козлова забігайте — Самійло наказує козакам напасти на п'яних ворогів, що сплять на пристані так, щоб ніхто не міг утекти в Козлов і сповістити про захоплення галери.

Яриза — служник.

Яса — тут, салют.

Славута — старовинний епітет Дніпра.

Тендрів - острів — див. прим. до думи про Олексія Поповича.

Скалозуб — (але не Семен, а Дем'ян) був обраний гетьманом у 1588 р., керував великим походом козаків у Крим для рятуння полонених, захоплених татарами. Під час цього походу він сам потрапив у полон і загинув у неволі. Можливо, що Скалозуб справді допоміг Кішці врятуватися.

Корогва — прапор.

Паювали — ділили.

Златоглав — золотиста парча, газет.

Очертами — кодами.

РОЗМОВА ДНІПРА З ДУНАЄМ.

Єдиний відомий варіант цієї думи знайдений у рукопису „Повести малорусские“ (див. прим. до думи „Отаман Матяш“). Надруковано у статті

П. Житецького „Старинная запись народных малор. дум“, „Киевская Старина“, 1893, II, 313. Події, описані в думі, важко приурочити до певного часу.
Город - цар — Царград, Константинополь.
Очертою — колом.

ХВЕДІР БЕЗРІДНИЙ.

Це дума про спадковість військових доблестей у козацтві. Зброєносець — парубок успадковує козацьку славу забитого лицаря. В багатьох варіантах думи підкреслюється демократичне походження героя, хоч, можливо, що Безрідний є тут власним іменем.

Даний варіант записаний, мабуть, І. Трушем. Надруковано у журналі „Киевская Старина“. 1882, XII.

Потреба — бій.

Помнажено — перекручено, треба — „понаженено“ (нагнано).

Джура — слуга, зброєносець.

Тяги — тилги — лати зроблені з нашитих на кожу або якусь матерію залізних чи срібних платівок.

Ушкали — татарські розбійники.

Дубовий прапорок — в інших варіантах зазначено правильно — „червоний“.

ТРИ БРАТИ САМАРСЬКІ.

Популярна дума. Даний варіант було вміщено у рукописній збірці „Повести малороссийские“ (див. прим. до думи „Отаман Маташ“). Надруковано в журналі „Киевская Старина“, 1893, I, 106.

Річка Самарка — Самара, ліва притока Дніпра, була довгий час межею запорізьких земель. На ній відбулося багато боїв козаків з степовиками. Річка Самарка дуже поширена в думах, хоч нерідко згадка про неї є загальним епічним місцем, а не більш-менш певною географічною вказівкою.

СМЕРТЬ КОЗАКА НА ДОЛИНІ КОДИМІ.

Зміст цієї думи важко пов'язати з певною історичною подією. У Кодимській долині (р. Кодима — приток Буга) було багато боїв з татарами. Маємо тут, мабуть, уривок з більшої думи, яка в цілому не дійшла до нас; не підтверджують деякі елементи думи, наприклад, невідомо, звідки узялося „срібро-злото“, що знаходиться при виражаючому козакові.

Надруковано у роботі М. Костомарова — „История козачества в памятниках южнорусского народного песенного творчества“. Собр. соч., 1882, XXI, 781.

Припол — пола верхнього одягу.

ВДОВА ІВАНА СІРКА.

Цей єдиний відомий варіант думи було знайдено у рукопису „Повести малороссийские“ (див. прим. до думи „Отаман Маташ“). Надруковано у „Киевской Старине“. 1893, II, 309.

Іван Сірко — Іван Дмитрович Сірко, герой багатьох легенд, був кошовим на Запоріжжі. Особливої слави набув він, керуючи багатьма походами проти татар у 60-х та 70-х роках XVII ст. Після перемоги над турками й татарами у 1675 р. він написав відомий лист до турецького султана; цей епізод змалював Рєпін у знаменитій картині „Запорожці“. Помер Сірко у 1680 році.

Мерефа — недалеко від Харкова. Тут був маєток Сірка.

Тор — козачьке укріплення проти степовиків; знаходилося на місці нинішнього Слов'янська в Донбасі (та р. Торці).

ПЛАЧ НЕВІЛЬНИКІВ.

Зразок ліро-епічної думи так званого невільницького плачу. Такі твори, мабуть, справді виникли з невільницьких голоснь.

Записано у відомого кобзарі Остапа Верезя. Надруковано у журналі „Киевская Старина“, 1882, VIII.

Чи не буде із каторги турецької якорів ізривати—каторга, правильно „кадрига“ (тур.)—один з типів галери, на яких часто тримали невільників для зручності нагляду за ними.

Баша турецький, недовірок християнський—деякі полонені, що переходили у мусульманство і служили туркам, досягали нерідко високого соціального становища. Ренегати, щоб довести свою відданість туркам, виявляли особливу жорстокість до полонених і діставали у відповідь презирство і гостру ненависть (порівн. думу про Самійла Кішку).

Нечари—яничари.

Заключні слова думи являють собою один з перлів українського фольклору; це—створений українцями-полоненими образ рідної батьківщини.

ПЛАЧ НЕВІЛЬНИКА.

На одміну від попереднього плачу, ця дума мало поширена. Записана у кобзаря Тер. Пархоменка. Надрукована у роботі М. Сперанського—„Южно-русская песня и современные ее носители“ (Київ, 1904, ст. 14).

Чи у пристані Козловській—у Козлові був один з найбільших невільницьких ринків (див. також прим. до думи про Самійла Кішку).

У рабську землю продавати—очевидно, правильно—„у арабську землю“; тули було продано немало кількості невільників, захоплених турками і татарами на Україні.

ВТЕЧА ТРЬОХ БРАТІВ З АЗОВА.

Ця дума дуже популярна під назвою „Про трьох братів Озовських“. Створена, мабуть, в кінці XV або у XVI ст. Характерною її рисою є досить широке окреслення трьох характерів братів; сюжетний конфлікт між ними підсилюється соціальним мотивом розділу спадщини. Дуже цінною стороною думи є подання багатьох історичних деталей.

Поданий тут варіант записано у 1916 році у лірника Івана Мережки з села Чаплинці на Дніпропетровщині. Узятю з матеріалів акад. Д. І. Яворницького.

Озов (Азов)—стародавнє місто і фортеця біля гирла Дона. Протягом багатьох століть належав Туреччині і був великим невільницьким рянком.

Савур-могила—могила в Озівських степах, точне місце якої не встановлено. Трапляються кургани з такою назвою і в інших місцевостях на Україні. Деякі дослідники вважали, що мова тут іде про Савур-гору, що стоїть на шляху, яким тікали брати. Ця гіпотеза, проте, викликала серйозні заперечення.

Леліє—переливається на сонці.

Полівка—рівнина.

У предмету—треба—„на прикмету“.

Шлях Муравський—цей дуже відомий з історичних джерел шлях ішов з татарських місцевостей (від Перекопа) до заселених українських земель по верхів'ях кількох річок.

Річка Самарка—по верхів'ю річки Самари проходив Муравський шлях (див. також примітку до думи „Три брати Самарські“).

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА.

Ця дума мало поширена; записана у небагатьох, близьких один до одного варіантах. Зате вона неодноразово використана у літературі.

Особа Марусі Богуславки привертала уже не раз увагу дослідників. Висловлювались припущення, що її історичним прототипом була Роксоляна, жінка Сулеймана I (XVI ст.), яка була слов'янського походження, але серйозних доказів цьому нема. Жінки турецьких діячів користувалися відносною свободою і нерідко досягали значного впливу. Мова йде про жінок, а не про наложниць, які не могли навіть вийти з гарему. Цікаво, що у всіх варіантах уперто вказується на попівське походження Марусі і на Богуслав, як місце, де живуть її рідні.

Поданий тут варіант записав Ніговський на Харківщині. Надрукував П. Куліш у роботі „Записки о Южной Руси“, 1858, I, 210.

Темниця кам'яная — невольники жили справді в жахливих темницях. Як видно з дальшого змісту, полонені не бачать Марусі, а пізнають її „по річах“.

Дівка-бранка — полонянка.

СОКІЛ І СОКОЛЯ.

Дума визначається алегоричністю, дуже рідкою в цьому жанрі. У прекрасній формі цей твір передає ідею прагнення людини до волі.

Записана всього 4 рази. Поданий тут варіант надрукував М. Костомаров у своїй роботі „Историческое значение южнорусского народного песенного творчества“ (Собр. соч. XXI, 645), без вказівки на місце його запису. Можливо, що окремі уступи запису Костомаров пропустив при друкуванні.

Алегорія думи наукою не розкрита. В образі сокола і соколяти припустимо шукати певних історичних осіб.

Особа Богуславки не ясна. Але, якщо врахувати вказівки інших творів, то ясно, що мова йде тут про якогось ренегата.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І БАРАБАШ.

Ця дума, як і інші думи циклу Хмельницького, записана у небагатьох варіантах. Вона описує початок повстання приблизно так, як і літопис Величка; насправді ж, зрозуміло, повстання мало інші причини і приводи.

Даний варіант записав П. С. Іващенко у 1874 р. від кобзаря П. Братиші в Ніжині. Друкований у багатьох виданнях.

Клиша Білоцерківський — білоцерківський полковник у 1637 р.

Староста Кричевський — Іван Кричевський, переяславський полковник. Він одержав наказ арештувати Хмельницького, але навмисне дав йому можливість втекти. Згодом став ніженським полковником.

Лугом поза - лугом (Базалугом) — поширений в думах внаслідок співзвучності мовний зворот. Базавлук — невеличка річка на Дніпропетровщині, притока Дніпра.

Мартин Ольшанський — в цій особі дехто бачить Максима Кривоноса (Перебийноса), одного з популярніших селянських ватажків середини XVII століття. Інший варіант подає правильно його ім'я — Максим. Очевидно, в даному разі співець сплутав це ім'я з іменем полтавського полковника (див. далі).

Максим Полтавський — Мартин Пушкаренко, полтавський полковник часів Хмельницького. В іншому варіанті його ім'я названо правильно.

Іван Богуня — вінницький полковник Іван Богун.

Матвій Борохович — можливо, мигородський полковник Матвій Гладкий.

Жону твою із дітьми ... турському салтану в подарунку одіслати — поетичний винисел думи.

Баржде (польське) — бардзо, дуже.

КОРСУНСЬКА ПЕРЕМОГА.

В цьому творі відбито славетну перемогу Хмельницького над польським військом під Корсунем 16 травня 1648 року. Записав Копитько у Золотоноському повіті на Полтавщині. Надруковано у збірці М. Максимовича „Сборник украинских песен“, 1849, 67. Подаємо скорочено.

М. Потоцький — коронний гетьман, один з найвизначніших польських магнатів, спійманий у Корсунському бою і подарований туркам.

ВАСИЛЬ МОЛДАВСЬКИЙ І ПОТОЦЬКИЙ (Похід в Молдавію).

Дума розповідає про перемогу війська Хмельницького над союзником Польщі молдавським господарем Василем Лупулом. Потоцький справді мав підстави боятися Хмельницького: при Жовтих Водах він втратив сина, під Корсунем сам потрапив у полон і був відданий туркам. В час, описуваний в думі (1650), він повернувся у Польщу, залишивши заложником другого свого сина.

Поданий тут варіант записано в м. Олександрівці Сосницького повіту на Чернігівщині від кобзаря А. Шута. Надрукував А. Метлинський у збірці „Народные южно-русские песни“, 1854, 391.

Тарель — таляр.

Голдовати — давати данину.

ПОВСТАННЯ ПІСЛЯ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО МИРУ.

Після тяжкої для України угоди у вересні 1651 року поляки знов з'явилися на українських землях. В наслідок цього вже через 3—4 місяці розпочалися нові селянські повстання. Вони закінчилися вирішним розгромом поляків під Батогом у травні 1652 року і вигнанням їх з України.

Записано П. Кулішом на Чернігівщині від А. Шута. Надруковано у його книзі „Записки о Южной Руси“, I, 51.

Ясир — тут в значенні горя, втрати.

ІВАН БОГУН.

Уривок думи про славетного сподвижника Хмельницького, Івана Богуну, який став особливо відомим під час облоги Вінниці.

Записав П. Куліш від А. Шута на Чернігівщині на початку 1850-х років. Надруковано у А. Метлинського—„Народные южнорусские песни“, 1854, 407.

ХВЕСЬКО ГАНЖА АНДИБЕР.

Цей текст склав П. Куліш з двох записів у кобзарів А. Шута та А. Бешка, що жили в Сосницькому повіті на Чернігівщині. Записано на початку 1850-х років. Надрук. у А. Метлинського—„Народные южнорусские песни“, 1854, 377.

Цей, один з кращих зразків жанру дум просякнутий ідеями соціальної боротьби всередині козацтва. Співчуття автора виразно на боці голоти, і це свідчить про те, що авторами дум були люди з народних низів, а не старшина, як твердить буржуазна фольклористика. Характерно, що такого гетьмана в історії України не було; його створив народ, як образ захисника трудящих.

Летяга — те ж, що „нетяга“.

Киля — місто коло гирла Дунаю.

Дука — багатій, старшина.

Гаврило Довгополенко Переяславський, Войтенко Ніжинський, Золотаренко Чернігівський — ця старшина невідома з історичних джерел; проте, Золотаренко, це, можливо, Василь Золотаренко, брат ніжинського полковника часів Хмельницького, що залишив по собі погану пам'ять.

Оттогді то Настя кабашна денежку прийняла — На жаль, у даному варіанті нема цікавого сюжетного мотиву, наявного в інших варіантах. Шинкарка не сама йде за пивом, а надсилає наймичку, наказуючи їй набрати пива найгіршого гатунку. Проте, наймичка потай набирає для Андибера найкращого меду. Без цієї деталі залишається неясним, чому Андибер так швидко сп'янів. У запису М. Ніговського від кобзаря Н. Ригоренка в 1855 р. в с. Красний Кут, Богодухівського повіту на Харківщині (надрук. у П. Куліша в „Записках о Южной Руси“, I. 319) читаємо:

Тоді шинкарка Горовая,
Настя молодая,
Сама в льох не ходила,
Та наймичку посилала:
„Гей, дівко-наймичко!
Добре ти вчини,
Кінву-чвертівку в руки вхопи,
Та в льох убіжи,
Та вісім бочок мина,
А в дев'ятій поганого пива наточи:
Як будем ми його свиням виливати,
То будем ми його на таких нетяг роздавати“.
Тоді дівка-наймичка у льох убігала,
Та дев'ять бочок минала,
Та в десятій п'яного чола - меду наточила,
Та в світлицю вхожає,
Свій ніс від кінви відвертає,
Будім то те пиво воняє“.

Мотив співчуття наймички Андиберові підсилює загальний гостро соціальний характер твору.

Коновка — кружка, кухоль.

ВІТЧИМ.

Цей і кілька наступних творів є прикладами побутових дум.

Запис О. Русова від відомого кобзаря Остапа Вересая в с. Сокиринцях на Прилуччині. Надруковано у журналі „Записки Юго-Западного отдела Рус. геогр. общества“, I, 1873, 14.

З буйного вою — з війни.

Щоб о Петру ріка замерзала — день Петра, середина літа — 29 червня за стар. стилем (12 липня за н. ст.)

Об Василию ягоди зржати — Василій — 1(14) січня.

ПРО СЕСТРУ І БРАТА.

Записав В. Горленко у кобзаря Івана Кравченка (що був відомий під прізвищем свого поміщика — Крюковський) у Лохвиці на Полтавщині, мабуть, у

1882 р. Надрук. у статті В. Горленка „Бандурист Іван Крюковський“, „Киевская Старина“, 1882, грудень, 496.

Луг — лісна низина.

БІДНА УДОВА.

Одна з найпопулярніших дум. Поданий тут варіант записано в 1904 р. від кобзаря П. Кравченка. Взято з матеріалів акад. Яворницького.

СОРОЧИНСЬКА ТРАГЕДІЯ.

Чи не єдина дума, створена в ХХ столітті. Складена в 1904 р. кобзарем М. Кравченком.

В думі описано події, що відбулися у с. Сорочинцях на Миргородщині перед 1905 р. Опубліковано поданий тут запис в 1929 р.

Осуджати — означає тут судити. Смысл закінчення: тільки праведний суд може випустити з неволі арештованих, а такого суду за царизму нема.

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

ПОВЕРНЕННЯ ПОЛОНУ.

Зразок епічної колядки; ці твори являють собою уламки старішого шару українського героїчного епосу. Як гадають дослідники (Костомаров, Антонович, Драгоманов), в таких колядках турки й татари заступили попередніх степових нападників.

Надрукована у П. Чубинського — „Труды этногр.-статистической экспедиции в Запально-Русский край“, т. III, 431, № 168.

Підгор'я — очевидно, заступило тут „подвір'я“, як і зазначено в багатьох варіантах.

Долів — з гір.

ПОБЕРЕЖЦІ.

Єдиний досі відомий варіант цієї цікавої пісні про запеклий опір українського селища татарам записав Поповський (надрук. у збірці „Piesni ludu ruskiego ze wsi Zalewanszczyzly“ (Волинь); див. видання „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej“, Краків, VII, 188, 5). Він залишився майже непоміченим наукою. Лише Сумцов у „Современной малорусской этнографии“ („Киевская Старина“, 1896, VII—VIII, 144) побіжно торкнувся його.

Поданий тут варіант пощастило знайти серед фондів відділу рукописів АН УРСР (№ 5025). Перевагою його є те, що він слабше контамінований (об'єднаний) з піснею про розгром Січі, ніж варіант Поповського.

Луг — ліс на низині.

Палонка — паланка — укріплення з частоколу, селище, укріплене частоколом.

КОВАЛЕНКО.

Вважається одною з найстаріших пісень про татарські напади. Коваленко в даному варіанті осліплений, в інших текстах йому просто зав'язано очі. В пісні підкреслена несподіваність татарських нападів. Надруковано у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова — „Исторические песни малорусского народа“, I, 79.

Скрипиця — колодка, дерев'яні кайдани.

БАЙДА.

Умови смерті засновника Запорізької Січі Дмитра Вишневецького (середина XVI ст.), черкаського старости, відомі з історичних джерел, мають багато спільного з сюжетом цієї пісні; Вишневецький був зачеплений гаком за ребро і висів так три дні, лаючи Магомета, поки турки його не добили. Але це ще не значить, що пісня розповідає саме про смерть даної особи. Нещодавно знайдено текст пісні дуже близької до „Байди“, але зв'язаної з обставинами смерті теж закатованого турками (у 1622 р.) Дмитра Корецького. Таким чином, дуже важко встановити історичний прототип Байди, якщо такий прототип взагалі існував і якщо Байда не є просто згальним образом українського козака.

Надруковано у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова „Исторические песни малорусского народа“, I, 145.

Цюра (джура, чура) — слуга, зброєносець.

ВОЛИНОЧКА.

Характер ритміки, рідкий для українських пісень, свідчить про велику давність цієї пісні.

Надруковано у збірці А. Метлинського „Народные южнорусские песни“, 437.

ДВІ СЕСТРИ В ПОЛОНІ.

Як свідчить мова, ця пісня (як і наступна) — західно-українського походження. Надрук. у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова — „Исторические песни малорусского народа“ I, 85.

Кури (арх.) — тут означає півні.

Пієте — співаєте.

Жерниця — стерня.

Меї — моєї.

Фрасувати — турбуватися.

Віно — придане.

ДІВЧАТА В ПОЛОНІ.

Надруковано у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова „Исторические песни малорусского народа“ I, 86.

Челядь — люди.

Мажа — віз.

Що ю взяли — та, що її взяли.

Тота — та.

Пуки — пучки, пальці.

Тільки — тут, скільки.

Орсак (тюркське) — країна.

МИХАЙ.

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 23.

Міло — мілко.

ОВРАМЕНКО.

Надруковано у збірці Я. Новицького „Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине“, 30.

Тавань — мабуть, Тамань.

Келеберда — село Золотоноського повіту на Полтавщині. Овраменко описав далеко від того місця, де обіцяв матері бути. Трикратний паралелізм, важитий у пісні:

Ой у городі, у Тавані
Три квіточки сходять...
По городу Келеберді
Овраменко ходить,—

психологічно підкреслює цей мотив.

ТУМАН ПОЛЕ ПОКРИВАЄ.

Надруковано у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова — „Исторические песни малорусского народа“, I, 274.

Записано на Підгір'ї коло Станиславова.

КОЗАК НА СТОРОЖІ.

Зразок пісень про степову сторожу. Тут подаємо буковинський варіант цієї дуже поширеної по всій Україні пісні.

Надрук. А. Лоначевський — „Сборник песен буковинского народа“, № 307.

ПОХІД ДО КРИМУ.

Надруковано у збірці В. Антоновича і М. Драгоманова — „Исторические песни малорусского народа“, I, 262.

ВЗЯТТЯ ІЗМАІЛА.

Ізмаїл завойовували кілька разів. В 1789 р. його взяв Суворов. Пісня розповідає про захоплення Ізмаїла козаками, що під'їхали до нього водою по Дунаю і нічого не згадує про Суворова. Отже, можна припустити, що стосується вона 1632 року, коли Ізмаїл був розгромлений запорожцями. Щоправда, назва козаків — чорноморці, можливо, вказує і на пізніший час (у 1809 році Ізмаїл був узятий російськими загонами, серед яких були і козацькі).

Тилігул — річка, що протікає в нинішній Одеській області і впадає у Тилігульський лиман, який тепер відділений від Чорного моря пересипом, що виник у XIX ст. На початку пісні вказується, що козацькі чайки знаходяться, очевидно, у Тилігульському лимані.

Саф'ян — мабуть, озеро Сафтіан біля Ізмаїла.

Бекет — пікет, сторожа.

Ця рідка пісня надрукована в журн. „Киевская Старина“ (1882, VI) у повідомленні Г. Ба-ського — „Песня черноморских козачков на взятие Измаила“.

ВЗЯТТЯ АЗОВА.

Дослідники нерідко зв'язують цю пісню з захопленням інших міст; дехто бачив у ній навіть твір XI ст. про захоплення міста Торчеська, але цей погляд має зовсім мало підстав і був відкинутий. Сюжет пісні, — захоплення міста військом, яке проникає крізь браму, частково сховавшись у „купецьких“ вовах, — є, власне, мандрівним і відповідає багатьом аналогічним прозовим переказам різних народів. Тому більш-менш певно пов'язати твір з захопленням конкретного міста важко. Надруковано у збірці Я. Новицького — „Малорусские исторические песни“, стр. 58.

БІЙ ДОНЦІВ З ТУРКАМИ.

Приурочити цю пісню до певної історичної події неможливо; донські козаки протягом XVI—XVIII ст.ст. багато воювали з турками. Саме існування цієї пісні в українському фольклорі свідчить про жваві зв'язки і про спільну боротьбу донського і українського козацтва.

Ця рідка пісня записана у 1926 р. в селі Соловіївці Брусилівського району на Київщині від М. Крутиня. Взято з архіву Інституту народної творчості й мистецтв АН УРСР. (Музвідділ № 1). Друкується вперше.

ПРО ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

Пісня виникла, мабуть, в часи найбільшого піднесення народних повстань під проводом Хмельницького, тобто десь біля 1648 р.

Надруковано в збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 4.

Золота Вода — 6 травня 1648 року Богдан Хмельницький розгромив польське військо під Жовтими Водами.

Глиця — тут дерев'яна кладка.

ЛЕВЕНЕЦЬ.

Надруковано в збірці П. Лукашевича „Малорусские и червонорусские народные думы и песни“, 50.

Левенець. — З роду Левенців походить кілька відомих на Україні у XVII—XVIII ст. ст. діячів. Але „левенець“ означає „молодець“, і, отже, цілком можливо, що ця пісня не має відношення до якогось з історичних Левенців.

ЗАПОРОЖЕЦЬ У ПОЛЬСЬКІЙ НЕВОЛІ.

Друковано за рукописом В. Познанського з архіву кол. Південно-Західного відділу Рос. геогр. товариства — „Етнографічні записи“, зошит I, № 14. Записано в с. Дударі на Київщині. Відділ рукописів АН УРСР, інв. № 1514.

ЗАПОРОЖЦІ У НЕВОЛІ.

Надруковано у збірці Я. Новицького — „Малорусские исторические песни“, ст. 61. Записано в Нікополі.

Лементар — рейментар (польськ.) — керівник, командир.

МОРОЗЕНКО.

✓ Нестор Морозенко, полковий осавул Кропив'янського полку, набув особливої популярності під час походів Кривоноса і в часи облоги Збаража (1648—1649 рр.).

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 5.

Прічка — наречена, мила.

РОЗГРОМ ПОЛЯКІВ.

Ця пісня відбиває радість, викликану перемогами Хмельницького над поляками під Жовтими Водами і під Корсунем.

Записав О. Маркович в м. Немирові. Надруковано у роботі П. Куліша — „Записки о Южной Руси“, II, 252.

Дашев — містечко на Київщині.

Сороки — містечко у Бесарабії.

Перебийніс — або Кривоніс (див. прим. до думи „Хмельницький і Барабаш“).

Соломаха — борошняна затірка.

НЕЧАЙ.

Данило Нечай, брацлавський полковник, був дуже популярним в народі козацьким ватажком. Пісня поетично відбиває обставини його смерті, що сталася в 1651 р. Нечай виступив на чолі своїх загонів проти польських військ Калиновського, які вдерлися на Україну всупереч Зборовській мирній угоді, і чекав їх у м. Красному (пізніше — Ямпільського повіту). У селі Ворошиловці на р. Бузі він виставив сторожовий загін сотника Шпаченка. Калиновський зумів знищити цей загін і несподівано напасти на Красне, перебивши всю сторожу. Нечай з товаришами, хоч і був неготовий до бою, зумів відкинути нападників, яких було далеко більше. Бій тривав три дні. Нечай не захотів врятувати себе, хоч і мав цю можливість, і продовжував битися з ворогом. Він був убитий в бою.

Надруковано в книзі В. Доманицького — „Песни о Нечае“, Київ, 1905 р. Записано на Дніпропетровщині.

У себе потуги — тут у значенні — начувайся лиха.

ПАНІ ПОТОЦЬКА.

Микола Потоцький — польський коронний гетьман, був неодноразово розгромлений військами Хмельницького (див. примітки до дум „Корсунська перемога“ та „Василь Молдавський і Потоцький“ („Похід в Молдвію“).

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 25.

Сли — якщо.

ПАЛІЙ ТА МАЗЕПА.

Ця пісня — доказ могутнього прагнення українського народу до єднання з братнім російським народом. Фольклор проклинає зрадника Мазепу і прославляє фастівського полковника Семена Гурка, якого народ назвав Палієм. Палій набув величезної популярності на Україні, як керівник широкого народного антипольського руху на Правобережжі у кінці XVII і в перші роки XVIII століття. Ця популярність ще зросла в часи його боротьби проти шведської інтервенції. Палій постраждав у наслідок своєї боротьби за об'єднання з Росією; віроломно він був ув'язнений Мазепою, який потім за допомогою наклепів перед Петром I домігся його заслання до Сибіру. Помер Палій після полтавського бою, де бився проти шведів.

Надруковано у Я. Новицького — „Малор. исторические песни“, 44. Записано в с. Краснокутві біля Великого Лугу (кол. Катеринославської губ.).

Щоб не зробив ти зміни — щоб не зрадив.

САВА ЧАЛИЙ.

Сава Чалий — сотник надворних козаків князя Любомирського, один час приєднався був до гайдамаків, потім знов почав служити полякам, та ще так заплігло, що дуже дався повстанцям узники і заслужив загальну ненависть. У 1741 р. колишній друг Чалого, Гнат Голий, разом із своїм загonom покарав зрадника, забивши його і розгромивши маєток.

Кравчина—це слово вжито, мабуть, як назва загону козаків, а не є власним іменем, як гадали деякі дослідники.

Ратище— спис.

Надрукована у книзі Я. Новицького — „Малорусские исторические песни“, 65. Записано у Нікополі.

ДОБОШ.

Олекса Довбуш (Добош) — найвизначніший і найпопулярніший керівник повстанців (опришків) у західних місцевостях України 1738—1745 р. р.— завзято боровся проти польських поміщиків. Він оспіваний у багатьох гуцульських піснях і легендах. 24 серпня 1745 року Довбуш був застрелений Стефаном Дзвінчуком.

Кути і Косов — міста недалеко від Коломиї у Карпатах.

Борзенко — швиденько.

Втворяти — відчиняти.

Легінь (ледінь) — молодець, юнак.

Чорногора — так звуться високі гори в Коломийській окрузі.

Газдовати — хазайнувати.

Кава (гава) — ворона.

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 152.

БИТВА РУСЬКИХ З ТУРКАМИ ПІД ХОТИНОМ.

Під Хотиним (місто і кріпость на півночі Бесарабії) відбулося кілька боїв з турками. Руські війська захоплювали Хотин у 1739 р., під час війни 1768—1774 років, у 1787 р., під час війни 1806—1812 р.р. Важко з певністю сказати, до якого саме року стосується ця пісня. Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 21, № 16.

ХАРКО.

Сотник Харко вславився як ватажок повстання селян проти польського гніту в 1765 р. (перед Коліївщиною). Він був по-зрадницькому спійманий у Паволочі (на Київщині) і страчений у 1766 році.

Записав М. Костомаров на Волині в 1844 р. Надруковано у книзі Д. Мордовцева — „Малорусский литературный сборник“, Саратов, 1859, 191.

ШВАЧКА.

Микита Швачка був один з популярних ватажків часів Коліївщини (1768 р.).

Гумань — Умань, взята гайдамаками у червні 1768 р.

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, I, 17.

ПРО ГОНТУ.

Іван Гонта — один з головних керівників селянських повстань середини XVIII ст. проти польських поміщиків. У 1768 р. він, разом з Залізняком, взяв місто Умань і був оголошений уманським полковником. Помер, закатований поляками.

Друкується за рукописом Ю. Жалковського, що записав цю пісню у 90-х роках XIX ст. від Г. Олофінського, який перейняв її приблизно у 1838 р. від запорожця Шкури в с. Ольховцях на Звенигородщині. Рукопис знайдено у Відділі рукописів АН УРСР, № II, 3493.

ГОЛОТА І ДУКИ.

Пісня добре відбиває антагонізм, що існував у Запорізькій Січі між козаками і старшиною в наслідок глибоких класових протиріч і що виявився, наприклад, у заворушеннях козацької голоти проти старшини на Запоріжжі у грудні 1768 р.

Надруковано у М. Лисенка — „Збірник українських народних пісень“, IV, 16.

ПРО КАНАВИНСЬКУ РОБОТУ.

Починаючи з 1716 р., за часів Петра і Катерини дуже багато українських селян було надіслано на фортифікаційні і „каналні“ роботи. Наприклад, у 1721 р. в Ладозі надіслано 12 тисяч козаків з трьома полковниками, в 1722 р. — 10 тисяч, у 1731 р. на „українській лінії“ від Дніпра до Дінця працювало 30 тисяч, у 1732 р. їм на зміну надіслано інших 30 тисяч, у 1733 р. — 10 тисяч і т. д. Умови життя і праці були такі тяжкі, що велика кількість козаків гинула. Так, тільки в 1721 р. в Ладозі померло біля 2500 чоловіка.

Цей надзвичайно цінний варіант популярної пісні про земляні роботи, який не міг бути надрукований за царизму з цензурних причин, у зв'язку з різко вираженим антицарським спрямуванням, знаходиться у Відділі рукописів АН УРСР (інв. № 5051). Записано в с. Великій Сітинці на Васильківщині від Ф. Герасименка. Зошит невідомого записувача (1861—1863 рр.).

РОЗГРОМ СІЧІ І ВТЕЧА ЗАПОРОЖЦІВ.

Стара Запорізька Січ була зруйнована військами Петра I у травні 1709 року. М. Драгоманов гадає, що, оскільки пісня зображає втечу козаків понад лиманами (під Очаків), обставини руйнування 1709 р., — то цю пісню слід віднести саме до даних подій. Але, якщо дана деталь і стосується 1709 р., то пісня в цілому, як доводить хоча б поданий тут варіант, безсумнівно описує остаточний розгром Січі (Нової) в 1775 р. військами, надісланими Потьомкіним. Кошовий (Калниш), якого попереджає пісня, був заарештований і засланий у Соловецький монастир, де і помер. 5 тисяч запорожців втекли з Січі і оселилися на Дунаї.

Поданий тут варіант не міг бути надрукований за царизму з цензурних причин. Записав О. Бачинський у 1886 році в с. Ольшанці Бершадській (на Поділлі) зі слів 106-літнього селянина А. Олійника (допис Бачинського до „Київської Старини“ 14 грудня 1894 р.). Відділ рукописів АН УРСР, № 3504, № 2.

ПРО ПОСЛІДНЄ РУЙНУВАННЯ СІЧІ.

Ця пісня, присвячена подіям 1775 року, прекрасно передає ряд дійсних обставин руйнування Січі. В ній особливо підкреслена ненависть народу до царських поспіак, що поділили між собою українські землі. Справді, самі лише Потьомкін та генерал Прозоровський одержали по 100 тисяч десятин землі.

Пісня виявляє сильні літературні впливи; літературне віршування вплинуло і на віршові її ознаки і на мову.

Друкуються за рукописом, що зберігається у Відділі рукописів АН УРСР, інв. № 1443, № 4.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА КУБАНЬ.

Пісня зображає [становище, в якому опинилися (з 1792 р.) запорожці, переселені на Кубань з місцевості між Бугом і Дністром на Чорноморському березі, яку їм у 1790 р. дала Катерина II, розоривши Січ.

Друкується за рукописом, який належав, мабуть, до архіву редакції журналу „Киевская Старина“. На папері водяні знаки 1840 р. (Відділ рукописів АН УРСР, інв. № 5057, № 2.)

БОНДАРІВНА.

Ця дуже популярна балада описує справжню подію, що сталася у середині XVIII ст. і зв'язана з іменем відомого своєю жорстокістю і самодурством пана Потоцького, старости Каньовського. Цей великий польський феодал виділявся своєю поведінкою навіть серед інших магнатів.

Ой, у Луцьку, в славнім місті.— Більшість варіантів указує на містечко Богуслав, як на місце подій.

Капелія — очевидно, оркестр.

Записав М. Костомаров на Волині в 1841 р. Надруковано в книзі Д. Мордовцева — „Малорусский литературный сборник“, Саратов, 1859, 202.

ВТЕЧА ЗА ДУНАЙ ВІД ПОЛЬСЬКИХ ПАНІВ.

Дуже популярна пісня. Цікаве гостре її спрямування проти польських панів. Друкується за записом, вміщеним у рукописній збірці пісень, переданій П. Мартиновичем. За поясненням Мартиновича, ці пісні записала одна фельдшерка. Відділ рукописів АН УРСР, № 1421, зошит 4, № 88.

Двораки — дворові кріпаки.

ВТІКАЧІ У ТАГАНРОЗІ.

Чудова пісня, що змальовує становище кріпосних втікачів у таганрозьких степах. Викриття в ній підкупництва царської поліції і взагалі революційний характер пісні були причиною того, що вона не побачила в свій час світ.

Записав відомий письменник І. Маяжур і надіслав до редакції „Киевская Старина“ у листі від 27 червня 1897 року. Відділ рукописів АН УРСР, № 1543, 56.

ПІСНЯ КРІПОСНИХ ВТІКАЧІВ.

Ця рідка пісня розповідає про втечу кріпаків у Бесарабію. Деякі варіанти вказують на Лиман, через який треба переправитися втікачам. В поданому тут варіанті ця пісня переходить у рекрутську. Записана 7 червня 1942 року М. Плісецьким в с. Софіївка, Давлеканівського району, Башкирської АРСР, у переселення з України Василя Довгала, 76 років. Місце запису пояснює, звідки взялися в тексті „уральські пани“. Частіше пісня вказує на місцевих панів та на царицю, наприклад:

„Та колись було проходили,
Та і нас, бурлаків, провозили,
А тепер не проходять,
І нас, бурлаків, не провозять
За прокляту Катерину (вар. „За прокляту царицю“).
Та у нас пани — все поляки,
Та пишуть листи не однакі,
Та хотять нас забрати,
Та хотять пов'язати,
Та у некрутовки оддати“.

(Рукописна збірка невідомого записувача. Відділ рукописів АН УРСР, інв. 1543, № 3).

Шароньки — ради.

Челядин — тут у значенні чоловік.

ГАЙДАМАКИ.

Надруковано у збірці Я. Головацького „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“.

ЛЕБЕДЕНКО.

Надруковано у збірці „Українська народна пісня“, Держлітвидав. 2 вид., 38.

ТУРБАЇ.

Пісня розповідає про події 1789 року в с. Турбаях (Хорольщина). Поміщики — Марія, Степан і Іван Базилевські — створили козакам, що населявали Турбаї, неможливі для життя умови. Останнім актом Базилевських була спроба захопити у селян череду. Селяни повстали, перебили Базилевських і довго чинили опір царським військам. Після перемоги над турбаївцями село було знищено, багато людей перебито, а все інше населення заслано в інші місцевості.

Даний варіант надруковано у „Киевской Старине“, 1903 р. листопад, ст. 14.

АВСТРО-ФРАНЦУЗЬКА ВІЙНА 1809 р.

Пісня змальовує участь західно-українських рекрутів у австро-французькій війні 1809 року.

Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, III, вип. I, 104.

Сараки — бідолахи.

Камратиська — товариші.

Бефель — наказ.

БУКОВИНО, БУКОВИНО, ТИ НАШ РІДНИЙ КРАЮ.

Важко встановити, про яку саме війну розповідає ця буковинська пісня. Слова „брати на брата налітали“ дозволяють шукати в ній відбиття воєн, в яких брали участь руські війська, можливо подій 1769 року, коли руські війська зайняли Буковину.

Записано в Полтаві від трьох сліпців — І. Коновалова, Ф. та М. Калениченків (всі з Полтавщини) у січні 1923 р. Друкується вперше за рукописом, що знаходиться в архіві Інституту народної творчості і мистецтв АН УРСР, № 78, № 16.

ПІСНЯ ПРО ПЛАТОНА (ПЛАТОВА).

Платон — перекручене прізвище Матвія Платова, славнозвісного героя війни 1812 року проти навали Наполеона. Ім'я Платова було овiane силою легенд. Ця популярна пісня була, мабуть, створена спочатку російською мовою, бо текст усіх її записів має в собі сліди російської мови.

Записав О. Бачинський у 1886 році в с. Ольшанці-Бершадській (на Поділлі) від А. Олійника. Відділ рукописів АН УРСР, інв. № 3504, № 4.

ЗАГРОЗИ ФРАНЦУЗЬКОГО КОРОЛЯ.

В цій цікавій, хоч де в чому і неясній, пісні прізвище Паскевича, мабуть, замінило собою прізвище якогось виднішого генерала, бо Паскевич став особливо відомий у зв'язку з польськими ділами в 30-х роках XIX століття.

Записана у Києві в 1864 році від хлопця П. Стременецького, родом з Волині. Надруковано в журналі „Киевская Старина“ (1884 р., липень, 554) О. Марковичем („Загадочная песня“).

КАРМАЛЮК

Надзвичайно популярна пісня про славнозвісного керівника повстанців проти поміщиків у 1812—1825 р. р. Поданий тут варіант цінний своєю особливою повнотою; в ньому є кілька епізодів, відсутніх в інших текстах. Обставини смерті Кармалюка чудово прикрашені народною фантазією: Кармалюк не може бути забитий звичайною кулею, і поляки вбивають його кулею, зробленою з срібленого гудзика. Про цей спосіб вбити Кармалюка вони дізналися від удови — Кармалюкової коханки. Перевагою цього варіанту є також те, що тут умотивовані слова — „Ви на мене, Кармалюка, всю надію майте“.

Записано від Галушки у м. Мізякові. Подано у дописі Боржковського до редакції „Киевская Старина“. Відділ рукописів АН УРСР, № 1447.

МИРОН ШТОЛЮК.

Зап. Я. Головацький від М. Гризючки в селі Криворівні (Західна Україна). Надруковано у збірці Я. Головацького — „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“, III, вип. I 59.

КРІПАЦЬКЕ ЗАВОРУШЕННЯ У ВЕЛИКОМУ САМБУРІ.

Андрій Некачало, поміщицький вїйт у Великому Самбурі на Конотопщині, був відомий жорстокістю і шахрайствами. Коли село, яке раніше належало графові Розумовському, перейшло в казну, селяни виявили незадоволення. За доносом Некачали на село з'явився карний загін. Ці події відбулися у липні 1855 року.

Записав учитель В. Самбурської школи М. Коповський від селянина М. Нестеренка 21 травня 1874 року. Відділ рукописів АН УРСР, № 1550.

Карабутов — село недалеко від В. Самбура. Тут жив улюбленець Некачали, його свояк Лойко (примітка записувача).

Борзна (Борзна) — невелике місто на Чернігівщині. Тут стояли війська.

Сосновка — село у 10 кілометрах від В. Самбура на шляху до Конотопа.

ЗА ГОРОЮ, ЗА КРУТОЮ.

Пісня розповідає про вбивство кріпаками поміщика Селивановича (Саливона) у с. Дорогинці, Ніжинського повіту, перед „волею“.

Надруковано у збірці „Українська народна пісня“, Держлітвидав, 2 вид., 24.

ПРО СКАСУВАННЯ ПАНЩИНИ („КОТИЛИСЯ ВОЗИ З ГОРИ“).

Дуже рідкісна пісня, записана у 70-х роках XIX ст. в Золотоноському повіті на Полтавщині Ю. Андрієвським. Подана у дописі Л. Мацаєвича до „Киевской Старины“. Відділ рукописів АН УРСР, № 1543. арк. 68.

САТИРА НА ПАНА.

Рідкісна пісня перших років після скасування панщини.

Велика рукописна збірка Стефановського „Сатирические песни.“ (Записи 70-х років XIX ст. на Поділлі, ст. 166. З архіву Рос. геогр. товариства. Відділ рукописів АН УРСР).

В НЕДІЛЮ РАНЕНЬКО КУВАЛА ЗОЗУЛЯ.

Лирична пісня про імперіалістичну війну 1914—1918 років. Записана у 1927 році в с. Гавришівці Вінницького району від В. Онищенка (19 років). Друкується за рукописом, що перебуває в архіві Інституту народної творчості і мистецтв АН УРСР (№ 26, 64). Дещо змінений цей текст надруковано у збірці „Українська народна пісня“, Держлітвидав, 2 вид., 158.

КАРПАТИ.

Ця гарна солдатська пісня часів імперіалістичної війни 1914—1918 років відбиває зростання революційних настроїв у царській армії, зокрема на австрійському фронті.

Записана у с. Купищах, Ушомирського повіту, на Коростенщині П. Ришковським від І. Бабського в 1926 р. Знаходиться серед записів Ришковського у Відділі рукописів АН УРСР.

А В НЕДІЛЮ РАНО, ЯК МИ ПОВСТАВАЛИ.

Зразок нової західно-української пісні про боротьбу з польською шляхтою. Записано у 1939 році. Надруковано в журналі „Народна творчість“, 1940. № 1, 167.

ЗМІСТ.

Стор.

+ Вступне слово М. Рильського	5
Від упорядника	10

І. Думи.

+ Козак Голота (Нетяга) (А)	13 ✓
✓ Козак Голота (Нетяга) (Б)	15 ✓
✓ Івась Канівченко	18 ✓
Отаман Матяш Старий	24
✓ Олексій Попович і буря на Чорному морі	26 ✓
✓ Самійло Кішка	29 ✓
Розмова Дніпра з Дунаєм	40
✓ Хведір безрідний	41
✓ Три брати Самарські	44 ✓
✓ Смерть козака на долині Кодимі	46
Вдова Івана Сірка	48 ✓
✓ Плач невільників	50
✓ Плач невільника	52
✓ Втеча трьох братів з Азова	54 ✓
✓ Маруся Богуславка	62 ✓
✓ Сокіл і соколя	65
✓ Хмельницький і Барабаш	68 ✓
✓ Корсунська перемога	72 ✓
✓ Василь Молдавський і Потоцький (Похід в Молдавію)	74
✓ Повстання після Білоцерківського миру	78 ✓
✓ Іван Богун	81 ✓
✓ Хвесько Ганжа Андибер	81 ✓
✓ Вітчим	86 ✓
✓ Про сестру і брата	89
✓ Бідна удова і три сини	91 ✓
✓ Сорочинська трагедія	95 ✓

II. Історичні пісні.

Повернення полону	101
Побережжі	102
Ковалейко	103
О Байда	103 ✓
— Волиночка	105 ✓
Дві сестри в полоні	105 ✓
Дівчата в полоні	106
Михай	107
Овраменко	108
Туман поле покриває	109
Козак на сторожі	109
Похід до Криму	110
Взяття Ізмаїла	111 ✓
Взяття Азова	112 ✓
Бій донців з турками	113 ✓
— Про Хмельницького	113 ✓
— Левенець	114
Запорожець у польській неволі	115 ✓
Запорожці у неволі	116
— Морозенко	117 ✓
Розгром поляків	118 ✓
О — Нечай	119 ✓
Пані Потоцька	121
— Палій та Мазепа	122 ✓
О Сава Чалий	124 ✓
— Добош	125 ✓
Битва руських з турками під Хотиним	129 ✓
Харко	129
— Швачка	130
Про Гонту	131 ✓
Голота і дуки	132 ✓
Про канавинську роботу	132
Розгром Січі і втеча запорожців	133 ✓
Про останнє руйнування Січі	134
Переселення на Кубань	135
Бондарізна	136
Втеча за Дунай від польських панів	138 ✓
Втікачі в Таганрозі	139
Пісня кріпосних втікачів	140 ✓
— Сайдамаки	141 ✓
Лебедецько	141
О — Турбат	142 ✓

Австро-французька війна 1809 року	144
Буковино, Буковино, ти наш рідний краю!	145✓
Пісня про Платона (Платова)	146✓
Загрози французького короля	147
Кармалюк	148✓
Мирон Штолюк	152
Кріпацьке заворушення у Великому Самбурі	154
За горою, за крутою	155✓
Про скасування панщини („Котилися вози з гори“)	156✓
Сатира на пана	158✓
В неділю раненько кувала зозуля	159✓
Карпати	161
А в неділю рано, як ми повставали	161✓

Примітки	163
--------------------	-----

Центральна Наукова
Бібліотека при ХДУ
Інв. № 314710

Редактор М. Рильський

Украинские думы и исторические песни
(на украинском языке)

А 4816.	Зам. 55.	11 1/2 друк. арк.	В друк. арк. 30 000 зн.
Підписано до друку 23 V 1944 г.		Тираж 5 000.	Ціна 8 крб.

Друкарня „Госэнергоиздата“, Москва. Шлюзовая наб., 10

